Vp.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 220 (12920) | 1985 чылдың сентябрь 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫР ЧОРУКТУҢ АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАРЫ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Ажылчын кижиниң эрес-маадыр чоруун, ат-алдарын болгаш маадырлыын боттандырып көргүскен шимчээшкинниң деэүнге турган хоочуннар-стахановчулар силерге, күш-ажылчы эрес-маадыр чоруктуң арлып читпес чаңчылдарын төлептиг уламчылап турар бүдүрүлге мурнакчылары болгаш чаартыкчылары силерге, партияның Төп Комитединиң өмүнээзинден чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң ужуражышкынывыста эки чылдак бар. Күш-ажылчы кыптыгыышкынның стахановчу оду ажылчы чоннарның хөй миллион кижилиг шимчээшкинин чалбыыштандырыпкан хүнден бээр чартык чүс чыл эрткен. Бир эвес ол чылдарның сагыш-сеткилди хайныктырып келир болуушкуннарын чүгле сактып каар эвес, харын социалистиг чарыштың мобилизакчы аргаларын бөгүнгү хүннүң соңгаарладып болбас сорулгаларын шиитпирлээринге канчаар эки ажыглаза чогуурун база сүмележип алыр болзувусса, шын болур кылдыр бодадым.

Стахановчу шимчээшкин кезээде канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Баштайгы коммунистиг субботниктерниң дуржулгазындан-на В. И. Ленинниң «...Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөгжүдеринге, күш-ажылчы чаа сагылга-чурумче шилчииринге, ажыл-агыйның болгаш амыдырал-чуртталганың социалистиг негелделериниң чогаадыкчы чоруунга ажылчыннарның медерелдиг болгаш эки турачы эгелээшкини кылдыр» баш удур өттүр көргени тургузукчу эгелээшкин ол шимчээшкинден чырыткыландыр илергейлеттинген. Бо дээрге бистиң чаартылгалыг үевистиң сорулгаларынга аажок дүүшкен магалыг ханы болгаш улуг хемчээлдиг шимчээшкин-дир, эштер!

Стахановчу шимчээшкин уттундурбас чылдарда төрүттүнген. Үени шуут-ла мурнап эртпишаан, аныяк Совет күрүне индустриализацияны шапкын темпилер-биле боттандырып турган. Күш-ажылдың ажыктыын дүрген бедидер, ону организастаарының чаа хевирлерин тывар, бүдүрүлгениң техниктиг реконструкциязы-биле, материалдыг баазазының чаартынышкыны-биле тургустунган аргаларны долдур ажыглаар ужурлуг турган.

Стахановчу шимчээшкин күш-ажылды чаа ёзу-биле көөрүн көргүскен. Максим Горький ону массалыг энергияның оттуг частыышкыны-дыр деп адаан. Аныяк чурттуң, ооң ажылчын аңгызының болгаш тараачыннарының тургузукчу күштериниң күчүлүг кыптыышкыны болган. Ол хенертен болбааны билдингир. Ол болза чаа ниитилел харылзааларының тургустунуп органының бүгү чорудулгазы-биле, партияның тодаргай сорулгалыг ажылы-биле белеткеттинген турган.

Оон бээр эвээш эвес чылдар эрткен, ынчалзажок стахановчу шимчээшкинниң эгелекчилериниң аттарын бөгүн-даа магадаашкын болгаш чоргаарланыышкын-биле адап турар бис. Ол аттар дээрге-ле, чырыткыланчак, салым-чаяанныг, онзагай шынар-бүдүштүг кижилер-дир. Олар шупту чоннуң мырыңай аразындан үнген кижилер — шахтаның забойщиктери Алексей Стаханов болгаш Никита Изотов, дарган Александр Бусыгин, шахтаның парторгу Константин Петров, каң эзилдирикчизи Макар Мазай, фрезеровщик Иван Гудов, паровоз машинизи Петр Кривонос, идиктер хептекчизи Николай Сметанин, пөстаавычылар Евдокия биле Мария Виноградовалар, комбайнер Константин Борин, трактористер Паша Ангелина биле Прасковья Ковардак, свеклачылар Мария Демченко биле Марина Гнатенко болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер-дир.

«Стахановчу», «Стахановчу ёзу-биле» — бо дээрге эки инициативаның демдээ-дир, эргижирээн, үези эрткен чүүлдерге удур, бүгү-ле мурнакчы чүүлдер дээш демиселдиң демдээ-дир. Стахановчу шимчээшкин — чүгле социал эвес, харын чаа ниитилел кижизиниң чаагай угаан-бодалдыын илереткен мөзү-шынар болуушкуну-дур. Ол шимчээшкинниң эгелекчилери чурттуң ёзулуг маадырлары апарганнар. Ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция, аныяктар оларга деңнежип, олардан өөренип ап, оларның изи-биле чоруп турганнар.

Бо дугайын чүгле төөгүнү болур-чогууру-биле үнелеп көөрүнүң нүүрүнде чугаалавайн-дыр мен. Бо залда олурган хоочуннарны-стахановчуларны болгаш бистиң хүннеривистиң күш-ажыл мурнакчыларын көөрге-ле, үелерниң тудуш холбаалыының дугайы, социалистиг чаңчылдарның эстафетазының дугайы бодалга кирип келир-дир. Эрткен чартык чүс чыл дургузунда техника-даа, кижилер-даа бир янзы апарган. Ынчалза-даа стахановчу шимчээшкин эрткен төөгү болу бербээн. Баштайгы эртикчилерниң — стахановчуларның чаартыкчы чоруунуң чүү-даа чүвеге алдыртпас тура-соруу, техникадан болдунар-ла аргалыг хөй чүүлдерни алыр дээр оларның чүткүлү, эргижирээн норма-чижектерни, психологтуг чаңчылдарны-даа үрей шаварынга дидим чоруу бистиң үевиске онаа дөмейлешкек-тир.

Бөгүн партия чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин, эртем-техниктиг депшилгезин дүргедедиринче, бүгү-ле чүүлдерге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну ылаптыг быжыглаарынче угланыышкынны алган. Экономиканы улуу-биле шапкынчыдар, ону интенсификацияның оруунче шилчидер, бүдүрүлгениң ажыктыын бүгү хемчег-биле өстүрерин хандырар апаар. Ол угланыышкын ажылчы чоннарның күзел-чүткүлдерин болгаш хөөннерин долу хемчээлге тодарадып, барымдаалап турарын чугаалап, илередип турар.

Эң чоокку болгаш элээн ырак перспективага бистиң планнарывысты, политикавысты СЭКП-ниң XXVII съездизи үзе тодарадыр. Ынчалзажок кол чүүлдү, он ийиги беш чылда болгаш үшкү муң чылдың эгезинге чедир бистиң улус ажыл-агый комплекизивис канчаар хөгжүүр ужурлуун билир бис. Шиитпирлиг звенонуң кайдаазын болгаш бирги ээлчегде кандыг быраларны ажыглаза чогуурун көрүп турар бис. Үш беш чылдың дургузунда Совет эрге-чагырганың моон мурнундагы бүгү чылдарының дургузунда тургусканынга дең үлетпүр күчүзүнүң немей өзүлдезин хандырар апаар. Ындыг болурда ону — мында харын айтырыгның өзээ — экономиканы интенсификастаарының оруктарынга чедип алза чогуур.

Ындыг темпилерни биске амыдырал боду албадап турар. Совет кижилерниң чаагай байдалын бедидерин, чурттуң камгаланыр арга-шинээн, бистиң күрүневистиң болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун чугаажок магадылап шыдаар деңнелге тургузарының эргежок чугулазы ол темпилерни албадап турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ленинчи угланыышкынны эдербишаан, төөгү талазы-биле харысалгалыг шилиишкинни кылыр ужурлуг турган бис,—партия харын ону кылган-даа. Ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалын чедип алырынче —социал-экономиктиг депшилгени боттуу-биле дүргедедип тура, ону кылган. Ынчангаш ол оруктап чоруп орар бис, олап чайгылыш чокка шиитпирлиг баар бис. Ам кол кичээнгейни төлевилеттинген сорулгаларны херек кырынга боттандырарынче, тодаргай ажыл-херектерже, бүгү кижилерниң — ажылчынның, колхозчунуң, эртемденниң, бүдүрүлге азы адыр удуртукчузунуң хүн бүрүдеги чиик эвес ажылынче салыр ужурлуг бис.

Чоокта чаа Барыын Сибирьниң нефть-газтыг районунга болгаш Казахстанның кур черинге чораан мен. Ажылчыннар болгаш специалистер-биле чугаалар шыңгыы болган. Чурттуң мурнунда тургустунган сорулгаларны шиитпирлээри дээш бодунуң харысалгазын совет ажылчын болгаш тараачын, инженер болгаш эртемден ханызы-биле медереп билип турар дээрзи тодаргай илерээн. Чүгле бурунгаар шимчээшкин эвес, а эртем-техниктиг депшилгениң бүгү фронтузунга ёзулуг чаза таварыышкын, экономиканың хөгжүлдезинге үндезин өскерилгелер эргежок чугула апарган дээрзи көскүзү-биле билдинип келген.

Бо чаа байдалдарда кижилерниң идепкейлиг чоруу, чаартылгаларга оларның алыс сонуургалы бедип турар. Айтырыгларны чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлээр, социалистиг чарышты организастаарының эң дээштиг хевирлерин олар дилеп тып турарлар. Ооң бадыткалы — ажылчы чоннарның сөөлгү үеде тывылганы массалыг инициативалары-дыр.

Чижээ, Москваның болгаш Ленинградтың бүдүрүлгелериниң коллективтери техниктиг депшилгениң күсели-биле бүдүрүүшкүннүң ниити хемчээлиниң бүгү немелде өзүлдезин алыры, дериг-херекселдерниң эң долу күжү-биле ажылдаарын чедип алыры дээш демисежип турар. Украинаның машина тудукчулары XII беш чылда кара металл прокадынга хереглелди көвүдетпейн, ажылдап турарларның санын өстүрбейн тургаш, продукция бүдүрериниң ниити хемчээлиниң бүгү өзүлдезин хандырарын хүлээнгеннер. Липецкиниң, Нижний Тагильдиң болгаш Череповецтиң металлургтары бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни күчүлерни, ийи черлениң чиг эдин эң эки ажыглаарының болгаш продукцияның шынарын бедидериниң аргазы-биле чедип ап турарлар. Элээн хөй бүдүрүлгелер эки түңнелдерни ажылчыннарның аттестациязын болгаш чогаадыкчы чоруун сайзыраңгайжыдып тургаш чедип ап турар. Бо чылдың ийи хүнүн камнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээн күш-ажылчы коллективтерниң инициативазы чер болганда деткимчени алган.

Чиик автомобильдер бүдүрер талазы-биле Волга каттыжыышкынның чугула инициативазының дугайында онзалап демдеглексээн ийик мен, ол инициативаны СЭКП ТК деткээн. Ооң утказы чүдел дээр болза, мындыг: бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидер талазы-биле тодаргай саналдарны коллектив ажылдап кылган, министерствонуң тодаратканы XII беш чылдың контроль чурагайларын олар дыка ажып турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидери, автомобиль бүрүзүнге металл, одаар чүүл чарыгдалдарын кызырарында көрдүнген. Ооң аңгыда чаа модельдиң автомобильдериниң маңнаар хуусаазын бүдүн-чартык катап узадырын база айыткан. Бодунуң ол саналдарын коллектив Күрүне планынче киирерин диләэн.

ВАЗ-тың ол шалып ижи эгезинден ужунга үндүр — бүдүрүлгеден бригада бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге чедир бот-орулга-чарылганың дуржулгазы-биле «холбашканың» демдеглээр херек. Бүгү курлавырларны улус ажыл-агыйынга бараан болдурарынче тургузар деп партияның кыйгырыынга ол төлептиг харыы, ажыл-херектиң эң ёзу-биле көөрүнүң үлегери ол-дур.

Мурнакчы коллективтер бөгүнде хамыктың мурнунда ажылдың шынар талазы-биле көргүзүглеринче кичээнгей салып турарын көрүп тур ышкажыл бис. Ол дээрге — чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алыры, курлавырларны камнаары, керээлиг хүлээлгелерни хажык чок күүседири, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери-дир. Чарыштың чүгле чамдык талаларын чугаалап турарым бо-дур — ооң дуржулгазы, амыдыралдың боду ышкаш, байлак болгаш хөй талалыг.

Ажылдакчы кижи бодунуң бүдүрүлгезиниң ёзулуг ээзи болур, амгы үениң сорулгаларының хемчээлинге болгаш чаа-чаа чүүлдеринге ооң хамаарылгазы канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг дээрзи билдингир болбайн аан. Чарыш—ол дээрге ажылчы чоннарның чогаадылгазының чугула адыры, совет кижиниң бодун бадыткап көргүзериниң болгаш ылгалырының, ооң билиг-мергежилиниң, салым-чаяанының, хамаатының шынарларын илередириниң кол аргаларының бирээзи-дир.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажыл-херектер бисте чоруп эгелээн, ооң баштайгы түңнелдери көстүп келген. Мурнувуста аажок улуг хемчээлдиг сорулгалар бар, оларны чайгылыш чок шиитпирлээр ужурлуг бис. Олар амыдыралдың бүгү адырларынга хамааржыр, эргелеп башкарылганың бүгү звеноларындан эң харысалгалыг чорукту негеп турар. Партияның идип үндүргени чаа аргаларга болгаш негелделерге ажыл-агый кадрларын кижизидер дээн шугумну туруштуг болгаш чайгылыш чок моон соңгаар-даа чорудар бис.

Ынчалзажок ажыл-херектиң чедиишкини алыс түңнелинде кээп күш-ажылчы коллективтерге — каттыжыышкыннарга болгаш бүдүрүлгелерге, цехтерге болгаш бригадаларга, ажылдаар черлерге шиитпирлеттинер болгай, эштер. Ажылдап турар кижи бүрүзүнүң ажылгыр чоруу, угаан-медерели болгаш сеткил чүрээ-биле деп-даа болур, ат-алдары болгаш арын-нүүрү-биле ол шиитпирлеттинер. Ниити чаагай чорук дээш ак сеткилдиг ажылдаары, сагылга-чурумну шыңгыы сагыыры, харысалгалыг болгаш инициативтиг болуру, күрүнениң эрге-ажыктарының дугайында бодунуу дег сагыш салыры — кижи бүрүзүнден негеттинип турар чүүл ол-дур.

Бо сорулгаларны боттандырарынга бүгү быраларны — экономиктиг болгаш социал быраларны, а ол ышкаш материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглаар херек. Аңаа холбаштыр каш-даа рубль-биле хемчээттинмес ындыг шаңнал-макталдың чугулазынче онза кичээнгейни угландырарын күзеп тур мен. Ажылчыннарның болгаш колхозчуларның, специалистерниң болгаш эртемденнерниң — Төрээн чурттуң ат-алдарын алгаттырып турар бүгү кижилерниң ак сеткилдиг ажылын чогуур үезинде эскерери, деткиири болгаш көдүрери кайы хире чугулазын эрткен чылдарның болгаш бо-даа хүннерниң практиказы көргүзүп турар.

Мурнап чоруп турар кижилерге чамдыкта берге-даа болур. Хат оларга кезээде-ле дөгүм болбас деп чугаалаар болгай: дөгейленген чаңчылдарны үрээр, тоомча чок болгаш билбес чоруктарны ажып эртер ужурга таваржыр. Ынчалза-даа чаартыкчы бүрүзү — чурттуң алдары болгаш чоргааралы, социалистиг ниитилелдиң улуг чедиишкини-дир. Ындыг кижилерни деткиир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-херектерин бүгү чурт, күш-ажылчы коллектив бүрүзү билген турар ужурлуг.

Инициативтиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды бүгү хемчег-биле шаңнап-мактаары-биле чергелештир, эреңгейлеп ажылдаар, күш-ажылдың болгаш технологияның сагылга-чурумун хажыдар, брак кылыр кижилерге шыңгыы хемчег хүлээдири болур. Ак сеткилдиг ажылдаарын күзевес кижилерге эрге-хоойлунуң, материалдыг, административтиг болгаш өске-даа хемчеглерин көргүзерин ажылчы чоннар Төп Комитетче бижип турар чагааларында саналдап турар. Ол чөптүг саналдар-дыр. Ынчаар хөделир херек. Бүдүрүлгелерниң болгаш адырларның улам-на хөйү-биле шилчип кирип турары ажыл-агыйны чорударының чаа механизми база олче угланган болуп турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедири боттуг чүүл болзун дээш, совет кижилерниң амыдыралы материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле улам байлак, долу, утка-шынарлыг болзун дээш ажылчын аңгы, тараачыннар, инженер-техниктиг кадрлар, албан-хаакчылар, интеллигенция чогаадыкчы идепкейниң көргүзүп, арга-күжүн харамнанмас дээрзинге Төп Комитет бүзүреп турар.

Эштер! «Ажыл-херек дээш **доораан-на** тудуп кириптери биле **массаларның чарыжын-даа, бот-тывынгыр чоруун-даа кыйгырып»** билири онза чугула дээрзин В. И. Ленин санал чораан. Бөгүн социалистиг чарышта барык-ла бүгү чон киржип турар.

Күш-ажылчы маргылдааның беримчези кандыг болза чогууру ышкаш, үргүлчүле шак ындыг болбайн турар деп бодап турар мен. Мында чылдагааннар аңгы-аңгы. Оларның эң колу болза, чарыштың хевирлери болгаш аргалары экономиктиг хөгжүлдениң амгы үе-чадада байдалынга чедир дүүшпейн турар. Дыка хөй коллективтерде социалистиг чарыш экономиканы интенсивтиг угланыышкыннарже шилчидер, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, ажыл-агый механизмин эде тургузар, күш-ажылды организастаарының коллективтиг аргаларын калбаа-биле шиңгээдир талазы-биле ажыл-биле быжыг болгаш ханы харылзаа чок, аңаа-ла ала-чайгаар боду чоруп турар.

Шак ындыг байдалдан үндезинни-биле уштунары чугула. Курлавырларны илередир, бисте бар бүгү чүүлдерни эң долу ажыглаары дээш кирипкен болганывыста — шак ол туруштардан чарыштың бодунче чаа ёзу-биле көрүп көрээлинер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, курлавырларны камнаары дээн чижектиг кол сорулгаларже улам тодаргай угланыышкын чарышта ниитизи-биле ам-даа четпейн турар.

Темпилер, шынар, камналга, организастыг чорук — хүннүң кол лозуннары бо.

Продукцияның шынарын шиитпирлии-биле экижидериниң чугулазының дугайын бистиң ужуражышкынывысты ажыглап, база катап чугаалаксаан ийик мен. Экономиканың, политиканың, моральдың айтырыгларының бүдүн дону ол болуп турар. Продукцияның багай шынарлыы дээрге-ле чоннуң байлаан-даа, кижиниң күш-ажылын-даа самчыгдап чарыгдааны, шуут төтчеглээни-биле дөмей болуп турар. Калбак хереглелдиң бараанnarын чижекке ап көрээлинер. Космос корабльдери, атомоходтар кылып билир хиревисте, амгы үениң амыдырал техниказын, идикти, хепти бо-ла багай кылып каанын кайгаан турар садып алыкчыны кижи канчап билбес боор. Шак ындыг чорук чүгле материалдыг эвес, харын мораль-политиктиг каражага чедирип турар.

Ооң чылдагааны чүдел дээрзи чажыт эвес. Эң кол чылдагааннарының бирээзи — продукцияның шынары дээш негелдениң чавызында, технологтуг чурумнуң кошкаанда. Маңаа күш-ажылчы коллективтерниң боттарындан хөй чүүлдер хамааржыр. Бистиң чуртувуска бүдүрген бүгү продукция делегейниң шак ындыг эң эки продукциязы-биле дөмей азы оон эки болзун дээш ажылчыннар болгаш колхозчулар, эртемденнер болгаш специалистер, инженер-техниктиг ажылдакчылар, ажыл-агый удуртукчулары демиселди калбартыр дээнинге бүзүреп турар бис.

Шынар дугайын чугаалап тура, сан талазы-биле көргүзүглерже кичээнгей салбас дээни ол эвес-тир. Тарааны, ногааларны, эътти бүдүрери, хөмүр-дашты болгаш нефтини тывары, чоннуң хереглел бараанnarын үндүрери бөгүн-даа хөй болуру чугула. Чамдык адырларга продукция бүдүрерин көвүдедири күш-ажылчы маргылдааның моон соңгаар-даа чугула көргүзүү болур ужурлуг. Ынчанмыже энергетика болгаш чиг эт курлавырларын бүдүрерин төнчү чокка чедир чорутпазывыс база билдингир. Тонна металл, нефть, чемишчидилге бүрүзүн, киловатт электроэнергия бүрүзүн, кубометр ыяш бүрүзүн ээ ёзу-биле ажыглаарынга өөренип алыры чугула.

Күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын камнаары, чогумчалыг ажыглаары дээш база чарышты организастаар ужур-

(Уланчызы 2-ги арында).

ШАЛЫПЧЫ, СТАХАНОВЧУ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

СЭКП ТК-га стахановчу шимчээшкинниң хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары-биле ужуражышкын

Советтер чуртунуң чыл демдеглелинге стахановчу шимчээшкин алдарлыг арын кылдыр кирген. Социализмниң канчаар-даа аажок улуг чогаадыкчы аргаларын, ол үеде мурнакчы техниканы шиңгээдип алган ажылчын аңгының революсчу, чаартыкчы бодалын ол бодунда хаара туткаш, эртем-техниктиг депшилгениң бүгү талаларынче шаап кирген. Алексей Стахановтуң төөгүлүг рекордунуң бежен чылы ол патриотчу шимчээшкинниң моон соңгаар-даа ужур-дузалыг болуп артканын бадыткап турар. Баштайгы беш чылдарның маадырларының чаңчылдарын оларның уламчылакчылары — улус ажыл-агыйын интенсификастаарынга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге ол ышкаш калбаа-биле, ынчалзажок оон-даа артык хемчээлдиг күш-ажылчы базымны кылыр дугайында партияның кыйгырыынга харыны бээринче чүткүп турар. Социалистиг экономиканың бүгү адырларында бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары.

Стахановчу шимчээшкинниң хоочуннарының, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының мурнакчыларының улуг бөлүү сентябрь 20-де СЭКП Төп Комитединче чалаткан. Эштер **М. С. Горбачев, Н. И. Рыжков, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарев, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков** оларның-биле аңаа ужурашкан.

Ол ужуражышкын чылыг, сеткилге өөрүнчүг болгаш ажыл-херекчи байдалга болган. Залга орган алдарлыг кижилерниң элээн хөйүн СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев таныыр, оларның күш-ажылчы коллективтеринге барып чораан. Коммунист ажылчыннар, күш-ажылдың кижилери-биле партияның удуртукчулары Төп Комитетке ажык чугааны кылган. Чаңгыс аай үзел-бодалдың кижилери аңаа чыглып келген, оларның сагыш салып турар чүүлү база ниити — бистиң улуг чуртувустуң экономиказы быжыгып, ооң камгалал күчүзү чүү-даа чүвеге күш четтирбес, совет кижилер материал болгаш угаан-бодал талазы-биле байлак чурттаар кылдыр ажыл-херекти улам ажыктыг, эки чорудары.

Ужуражышкынны ажыдып тура, М. С. Горбачев совет ажылчын аңгының хоочуннарынга болгаш оларның күш-ажылчы алдарының уламчылакчыларынга стахановчу шимчээшкинниң 50 чылы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирген. Социалистиг чарышка шылгараңгай чедиишкиннери, беш чылдың планның онаалдаларын хуусаадан эрте күүседир дээш демиселге хууда улуг үлүүн кииргени дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры база Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры бедик атты чаа-чаа тывыскан бүдүрүлгениң мурнакчыларынга болгаш чаартыкчыларынга изиг байырны ол чедирген.

М. С. Горбачев чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан. Ону улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Стахановчу шимчээшкинниң тывылган чери «Центральная-Ирмино» шахтага ВКП(б) ТК-ның парторгу турган Ворошиловград области «Стахановшахтострой» трестиң улуг инспектору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **К. Г. Петров**, Калинин области Вышневолоцкиниң хөвең комбинадының улуг инженери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **В. И. Гаганова**, «Зеленоградстрой» бүдүрүлге каттыжыышкынының комплекстиг бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры **Н. А. Злобин**, күш-ажылдың хоочуну, Пермь областа № 2 «Капитальная» шахтаның забойщиги турган, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **П. К. Поджаров**, Аар машина тудуушкунунуң электросталь заводунуң токары Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры **В. М. Ярыгин**, Кустанай областа Боровск районнуң «Харьковский» совхозунуң механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **К. Б. Доненбаева**, Магнитогорск комбинаттың домна суугузунуң газовщиги Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры **В. Д. Наумкин**, «Нижневартовскнефтегаз» № 2 каттыжыышкынның чер өрүмнээр ажылдарның Нижневартовск эргелелиниң чер өрүмнээр мастери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **А. Д. Шакшин**, эзилдириишкинниң дүрген чорударының эгелекчилериниң бирээзи, ам Бүгү-эвилелдиң «Союзметаллургпром» бүдүрүлге каттыжыышкынының каң эзилдирикчизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **М. М. Привалов**, тудугга стахановчу шимчээшкинниң эгелекчизи, ам ССРЭ-ниң Куртудуунуң тудуунда күш-ажылдың ВНИПИ-ниң кол технологу **Ф. И. Мальцев**, күш-ажылдың хоочуну, Черкасс областа Коминтерн аттыг колхозтуң звеночузу турган, чигир свекласының бедик дүжүттерин ажаап өстүрер дээш шимчээшкинниң эгелекчизи **М. С. Демченко** ужуражышкынга санал бергеннер.

ЧУРУКТА: Аныяк механизатор Александр Оюн бо хүннерде Межегейниң шөлдеринде дужут ажаалдазында киржип турар. Ол бодунуң башкарып турар тракторунга-биле муң ажыг гектарда дужуттуң тараазын шанче дажыгылаашкан. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бо тракторизи чылдың бүгү үелеринде хөву ажылдарынга идепкейлиг киржип келген. Дужут ажаап алырынга чедир хөй тонна мал чемнерин белектекен. 500 ажыг гектарның кукурузазын база кезип доозарынга, силостаарынга үлүгүн киирген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛДИ ДҮРГЕДЕДИР

«Хемчик» совхозтан бо чылын ниитизи-биле 15500 баш шээр, 2010 баш бода мал кыштаглаашкынны эртер. Совхозтуң девискээринге болган үерлээшкин чамдык өдек-кыштагларны таварааш, үрегдеп каапкан болгаш кыштаглаашкынга белеткелге база бир немелде бергедээшкиннерни таварыштырган.

Совхозтуң дирекциязы, парткому, көдээ Совет күүскому болгаш мал ажылының тускай эртемниглери кышка белеткелди чогуур өй-шаанда, шынарлыг кылдыр доозар дээш чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Малчыннарның ниити хуралын чыггаш, аңаа кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының планын чугаалашкан. Кадарчыларны кыштаглар аайы-биле хуваагаан, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын удуртуп башкарар, контрольдаар штабты Эрги-Барлык көдээ Совединиң күүском даргазы О. Б. Сааяны баштадыр тургускан. Совхоз бо чылын кайызынга-даа 300 баш кирер ийи чаа кыштагны база немей туткан. Суг сөөртүр машиналар, оңгачалар, шагжалар колдуу белен.

Чайы кончуг чаъскыр болган, соок эрте дүжүп эгелээн бо чылын кыштаглаашкынга белеткелди кажаңгызындан-даа хынамчалыг чорудары чугула. Бо чайын малчыннарны сиген белеткелинге шуут киириштирбээн болгаш «Хемчик» совхозка кышка белеткелди кыска хуусаада доозуп болуруунуң бүгү-ле аргалары турган. А херек кырында ажыл-агыйда чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй. Сут-Кажаа сүт-бараан фермазының кышка белеткели багай. Кажаалар чылыглаттынмаан, соңгалары чок, ооң уржуундан инектерни хол-биле сагбышаан. Бызаа кажаазының печкалары туттунмаан. Хаван кажаазының тудар черин шын эвес шилип алганындан ооң иштинче суг кирген. Эжиктер кылыр, шалалаар, чырык киирер дээш кылыр ажылдар-ла хөй. Кажаа белен эвес болганындан совхозтуң хаваннарын чоокка чедир тайгадан киирбээн. Мында доктаамал ажылдап турар тудуг бригадазы бо ажылдарны боттарының күжү-биле кылып четтикпейн турар, ынчангаш шеф ажылын дарый организастаарын өөренип көөр болза эки.

Хойжуларның өдек-кыштагларының байдалы база дүвүренчиг. Дадар-оол Хомушкунуң, Минчи Хомушкунуң, Кызыл-оол Сааяның, Кара-кыс Кара-Салдың, Даваа Сааяның кыштагларында кажааларының дээвиири ойлуп кээп дүшкен. Оон аңгыда бажыңнарының крышазы, соңгаларының шилдери чок, печказы, эжиктери септегтинмээн малчыннар база хөй. «Хүнүнде үүрмек ышкаш кылдыр сагындырар, үези кээрге кылырга, төнчү чок ажылдар ол-ла болгай» деп, бир хойжунуң чугаалааны-ла шын. Бо ажылдарны хүнү-биле кылып кирбес болза, кыжын бергедээшкиннер таваржыр апаары чайлаш чок. Хойжуларның хуралынга «өдек, кыштаам бүрүн белен» дээн кижи черле дыңналбаан, «Кажаам тар», «орук багай» дээн ышкаш хомудалдар-ла хөй болду. Чамдык малчыннарда бүгү-ле чүвени совхоз кылып берзин дээр байдалдыг азырадыкчы хөөннер бар. Аңаа алыспайн, күш четтинер хире ажылдарны боттары дарый кылып эгелээр болза эки.

Хойжуларны дүвүредип турар база бир чүүл — аза огу-биле демисел. Кончуг чаъскыр болган бо чылын кыштаглар девискээринде аза огу хөй үнген болгаш ам сөөктелип, быжа берген. Ону кезер машинаны совхозта белеткеп турар. Хойжулар кыштагже көжүп үнер бетинде ону кеспес болза, ажыл-агыйның малынга хоралыг салдарны чедирери билдингир.

А. БЕГЗИН-ООЛ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында.)

луг болуп турарының ужурунда. Ол темага хамаарыштыр мурнунда база чугаалап турдум, ынчалза-даа байдал эки талаже оожум өскерлип турар боорга, мөөңнеттинген бүдүрүлге күчүзүн камныы-биле, хумагалыг, чогумчалыг ажыглаары—бистиң эң чооккy курлавырывыс, улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидериниң шиитпирлиг чүүлү дээрзин база катап демдеглээрин күзедим.

Маңаа хамаарышкан тодаргай базым бүрүзүн үнелеп көөрү чугула, төтчеглээшкин дээш шыңгыы негелдени тургузар. Мындыг-даа болгулаар болгай: цехте азы завод девискээринде камналгаже болгаш хумагалыг чорукче кыйгырып турар лозуңнарны азып каанын кижи көөр, ол хиреинде заводтуң девискээрин демир-дес, чогуур хуусаазында тургуспаан дериглге долган болур. Ам көрүңер даан: кыйгырыг сөстер тураа-даа, херектиң байдалы сыр делир.

Эштер! Ниитилелдиң мурнунда турар сорулгаларны шиитпирлээринге профессионалдар эвилелдериниң ролю кончуг улуг. Оларның ажыл-чорудулгазының ыдыктыг үндезини — сагыш салыышкыны, ажылчы чоннарның социал болгаш культура хереглелдериниң ажылының база амыдырал байдалының, дыштанылгазының болгаш хостуг шагының дугайында сагыш салыышкын. Күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүү дээш, бүдүрүлгеге сагылга-чурум болгаш организастыг чорук дээш доктаамал болгаш чуткулдуг демисел чокка ук сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри болдунмас. Ажыктыг ажылдаарындан аңгыда чаагай кежиктерни тургузарының өске оруктары чок. Ынчангаш бүдүрүкчүлүг чорукту бедидерин дамчыштыр ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаары — профессионалдар эвилелдериниң, бүгү бүдүрүлге коллективтериниң эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Ук сорулгаларга дүүштүр Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу амгызындан улам идепкейлиг ажыглаттынар ужурлуг. Бистиң амыдыралывыстың шупту айтырыглары ында көскүзү-биле мөөңнеттинген. Күш-ажылчы коллективтерде пландарны боттандырып турар, чаа идеялар хынаттынып турар, кадрлар каңнаттынып тыптып турар. «Үстүнден чүгүртү көрүүшкүн» эвес, харын кудуку звенолорда байдалды ханызы-биле өөренип көргени болгаш барымдаалааны бригада аргазын дүрген шиңгээдиринге дузалаар. Ылап-ла бригада аргазы. Бригадалар хөй болгай, ынчалза-даа бот-орулга-чарылгада үндезилеттинген бригадалар үлетпүрде ооң чүгле бештиң бир кезии болуп турар.

Бригадада кижи бүрүзү тода көстүп турарын силер эки билир болгай силер, коллективтиң кежигүннери боттары кижи бүрүзүнүң кады ажылга киржилгезиниң деңнелин үнелеп турар. Ынчангаш ында ажыл телевиринге-даа, шаңнап-мактаарының материалдыг болгаш моральдыг өске-даа хевирлеринге социал чөптүг чоруктуң принциптери долузу-биле боттанып турар. Маңаа кажарлаары, өскениң артынга чаштынары берге, бүдүрүлгениң түңнел көргүзүглери-биле хүлээлгелерниң харылзаазы тодаргайы-биле көстүп турар.

Ынчангаш профэвилелдерден шимченгир, бүгү таларны, аргаларны ажыглап тургаш, коллективтерге хүн бүрү болгаш кызымаккайы-биле курлавырларны дилеп тыварының чогаадыкчы байдалын тургузары улуг хамаарылгалыг болур. Ынчалза-даа хөй таварылгаларда профэвилел комитеди бүгү-ле чүүлдерде киржип турар ышкаш сагындырар, ындыг-даа болза бодунуң күжүн ажыглаар кол черни ам-даа тодарадып албаан болур. Түңнелинде эвээш эвес эгелекчи чорук, чарышты организастаарында ховар эвес таваржып турары ышкаш, «саазын кырынга» болуп, хемчеглерни «чогаадырынга» болгаш «каастаарынга» үнүп турар.

Формализм — массаларның дорт чогаадыкчы чоруу болур чарыштың эң хоралыг дайзыны. Хүлээлгелерни чамдыкта «кара саазыннап» бижип турары болгаш киржикчилерге чүгле ат салыры-биле берип турары чажыт эвес. Чарыштың көргүзүглерин бүдүрүлгениң тускай байдалын өөренип көрбейн тургузуп турар. Чарыштың киржикчилериниң хууда хүлээлгелерин ап көрээли. Ол харын эки-дир ийин. Ынчалза-даа ажылчынга, инженерге бодунуң албан кылыр хүлээлгелерин дүжүрүп бижиири болгаш оларны күүседир мен деп сөс бээри чүге херек апарганыл? Ол болза чарыштың идеязын хажыдып турары ол-дур.

Мындыг айтырыгны база бодап көөр ужурлуг: чарыштарның болгаш эгелекчи саналдарның хевирлери эмин эрттир хөй эвес бе? Ол кезээде чаагай чүве эвес-тир. Чарыштың эң-не үнелиг талазы — бедик түңнелдерни чедип алыры, бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын, күш-ажылдың чаартыкчы аргаларын болгаш методтарын тывары болур. Бир эвес хөй санныг эгелээшкиннерни боттуг үре-түңнелге хамаарыштыр алыр болза, оларның чамдыктары чедир бодаттынмаан деп түңнелди кылбас аргажок.

Шак-ла бо угланыышкынга профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының ажылын күштелдирер ужурлуг деп санаар мен. Боттуг ажыл-херектерни өткүт лозуңнар идип үндүрери-биле, а дириг ажылды хөй санныг болгаш чедир бодаттынмаан хемчеглер-биле солуурун болдурбас.

Чарыштың экономиктиг үндезилээшкинин, оларның күжениишкинин дээш харысалга дугайында, тиилекчилерге идиг бээрде шын эвес деңнештирилгени ажып эртериниң дугайында, мурнакчының ат-алдарын бедидер дугайында үези келген айтырыглар ам-даа бар. Чедиишкиннерниң-даа, четпестерниң-даа ылавылалдыг барымдаалары херек. Бо болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле бодунуң бодалын ужуражыышкынның киржикчилери чугаалаар боор деп бодай-дыр мен.

Арагалаашкын-биле демисел ышкаш шак ындыг бедүүн эвес айтырыгны чугаалаарын чөпшээреп көрүңер. Хүлээп алдынган хемчеглерге таарзынмастар бар-даа болза, ону ажылчы чон изин-биле деткээн. Ынанып болур түңнелдер ам безин көскү. Арага кылыгларын ижери эвээжээн. Арагалаашкынга улус эптеш чок хамаарылгалыг апарган, хоорайларның болгаш кедээ суурларның кудумчуларында, бүдүрүлгеде-даа корум-чурум экижээн. Сөөлгү үш ай дургузунда берттинер чоруктарның таварылгалары улуу-биле кызырылган. А ол чорук оон артык үнелиг чүве чок муң-муң кижилерниң кадыкшылын камгалап алыр арганы берген.

Ынчангаш улуг херекти эгелээни хөй эвес болган. Эгелээн ол чүүлдү амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып чорудар бис. Бистиң ниитилеливиске арага ишпес чорукту амыдыралдың негелдези кылдыр нептередип тургузар дээш үр болгаш кызымаккай ажылды чорудар дээрзин эки билип турар бис. Быжыг туруштуг чорук бисте четчир. Ындыг шугумну чорударынга СЭКП ТК бүгү улустуң деткимчезинге, хөй-ниитиниң медерелдиг чоруунга болгаш санал-оналының күжүнге даянып турар.

Эштер! Стахановчу шимчээшкинниң бир онза шынары бар: ол аныяктарның аразынга тывылган. Ооң эгелекчилери 30 хар иштинде. Ол дүрүм ёзугаар чүүл-дүр, чүге дээрге төөгүнүң кандыг-бир улуг сорулгазы аныяктарның идепкейлиг, ажыл-ишчи болгаш янзы-бүрү талалыг киржилгези чокка шиитпирлеттинмес. Ынчангаш бөгүн бистиң ниитилеливистиң мурнунда туруп турар улуг чаартыкчы сорулгаларны шиитпирлээрде аныяк салгалдың энергиязын кажангызындан-даа артыкка долузу-биле ажыглаары чугула.

Чамдыкта амгы үениң аныяктарының амыдыралга оожум дадыгыышкынының дугайында чугаа туруп келгилээр. Улуг салгалдың кижилериниң чамдыызы ол талазы-биле харын-даа хыйланып чорууурлар. Ынчалза-даа бир эвес ылаптыг бодангаш чугаалаар болза, амгы үениң совет аныяктарынга сеткиливис ханар. Бистиң аныяк оолдарывыс болгаш кыстарывыс — ол болза индустриализация чылдарында ол үеде көстүп көрбээн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң рекордтарын кылып турганнарның, дайынның берге үезинде атакаже баштай кирип, амбразураны хөрээ-биле дуглап, агаарга болгаш танк тулчуушкуннарынга тараны кылып турганнарның уруглары болгаш уругларының уруглары-дыр. Ол болза кур черлерни аңдарып турганнарның, полюс чоогунуң тундразынга болгаш Сибирь тайгазынга нефтини база газты казып тып турганнарның уруглары болгаш уругларының уруглары-дыр. Ол болза бистиң уругларывыс болгаш уругларывыстың уруглары-дыр. Ол болза бөгүн бүгү делегейге күш-ажылдың эң бедик үлегерин, ада-чуртунга бараан болуруунуң болгаш шынчыызының үлегерин көргүзүп турар бистиң эштеривис-сурукчуларывыс-тыр. Ол болза БАМ-ны, чаа хоорайларны тудуп, тарааны өстүрүп, Төрээн чуртунуң кызыгаарларын камгалаар талазы-биле албаны шынчы эрттирип турарлар-дыр.

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунга совет аныяктарының салыышкынын партия, чазак бедии-биле үнелеп турар. Бистиң аныяктарывыска бис бүгү чүүлдерге бүзүреп, бодун илередип көргүзеринге калбак аргалар аңаа ажык болзун, бүдүрүлгениң болгаш хөй-ниитиниң амыдыралының бүгү талаларын көргүссүн дээш ооң дугайында сагыш салып турар бис.

Телевидениеден «Ону шыдаар силер» деп бөлүктен мындыг бир дамчыдылганы көрген боор силер. Ында бодунуң холдары-биле чиик автомобильдерни кылып турар шевер кижилерниң дугайында чугаа бооп турар. Машиналарның хөй санныг хевирлерин көргүскен, оларның бирээзи илдеңи-биле ылгалып турар. Ону Ленинградтың ийи аныяк ажылчыны — кежээки институтта өөренип турар Дмитрий Парфенов болгаш судно прибор тудуунун техникумун дооскан Геннадий Хаинов кылганнар. Чээрби беш харлыг ол оолдар үш чыл иштинде таарымча чок байдалдарда онзагай тускай конструкцияның автомобилин кылып ап шыдапканнар. Олар боттарының техниктиг бедик билиглиин болгаш өттүнүүшкүн чокка бодап билирин көргүскеннер. Ол шевер мастерлерге тускай лабораторияны үндүрүп бергенин шын кылган деп бодаар мен, олар аңаа боттарының ажылын уламчылап болурлар.

Бир чыл бурунгаар СЭКП ТК «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидериниң болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидериниң дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ону партия болгаш комсомол организацияларынга ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажып көрген болгаш чугаа чокка комсомолчу амыдыралдың идепкейжиринге, ооң практиктиг, дириг ажыл-херектер-биле долу болу бээринге арганы бээр. Чугула сорулгаларга сонуургал күштелген, ёзу барымдаалаар чорук эвээжээн. Ынчалза-даа ам-даа хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Чүнүң дугайында чугаа боол турарыл? Лениниң чагыгларын комсомолдуң амыдыралга карак кызыл боттандырып чорударының — коммунизмге өөренириниң, хүн бүрү — заводка болгаш тараа шөлдеринге, класска болгаш лабораторияга өөрениириниң, хүн бүрүнүң ажылын коммунистиг перспектива-биле каттыштырып билириниң дугайында боол турар. Аныяктарны сонуургадып, сагыш-сырадып болгаш сагыш човадып турар бүгү чүүлдер— комсомолдуң херээ болур. Ооң ажылының стили болгаш методтары дириг, солун шынарлыг, алыс утказы-биле болгаш хевири-биле аныяк база аныяктарны болуп, эвээш эвес күш болгаш акша-хөреңги үнүп турар — түр када дүвүрээр, хөй черге көөргеттинер, шуугаар чоруктардан комсомол хостуг болур ужурлуг.

Эштер! Чурттуң амыдыралында онза харысалгалыг үе келген. Бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың пландарының салым-чолу шиитпирлеттинип турар. Партияның ээлчеглиг съездизинге белеткелдиң хемчээли калбарган, ол партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниитиниң бүгү амыдырал байдалының болгаш ажыл-чорудулгазының судалын тудуп, идепкейин тодарадып турар.

Бөгүн, кажан партия кылдынган чүүлдерни түңнеп, келир үеге угланыышкынны тодарадып турар үеде, эң-не чугула айтырыглар талазы-биле силерниң бодалыңарны болгаш саналдарыңарны билири биске чугула. Ажылчыннарның, колхозчуларның, специалистерниң санал-оналын доктаамал кичээнгейлии-биле дыңнап, бодунуң политиказын массаларның дуржулгазы-биле партия дүүштүрүп турар. Оон өскээр болбас-даа: партияның хереэ — чоннуң хереэ болгай.

Ниитилелдиң мурнунда туруп турар айтырыгларның чедиишкинниг шиитпирлеттинеринге партия бүзүреп турар. Холунда ажылдың тодаргай программазы бар болгаш чоннуң чогаадыкчы күштеринге, ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенцияның организастыг чоруунга болгаш сагылга-чурумунга, политиктиг болгаш профессионалдыг бедик культуразынга даянып турар болганда бүзүреп турар. Партияның шугумун боттандырып чорудары — бистиң Төрээн чуртувусту улам-на байлак болгаш күчүлүг, совет кижилерниң амыдыралын улам-на экижидер, бистиң хөгжүлдевисти улам-на шапкынчыдар.

Ол дээш, бистиң улуг эчис сорулгаларывыс дээш чурттаар, ажылдаар, демисежир херек! (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Чамыяң Иргит № 48 тудуг эргелелинде 10 ажыг чыл бызаңчылап ажылдап келген. Ол бодунуң ажылын кончуг эки билир, бедик мергежилдиг бызаңчы. Ооң шевер холдары хоорайның мурнуу микрорайонунда-даа, дөрткү, бешки микрорайоннар-даа чуртталга бажыңнарын, уруглар садиктерин, школаларны, эмнелгелерни шеверлеп кылырынга киришкен. Кады ажылдап турар эштери биче сеткилдиг, ажыл-ишче төлептиг бызаңчыны хүндүлээр.

ЧУРУКТАРДА: Чамыяң Иргит; чаа тудуп турар чуртталга бажыңы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮСКҮ ХҮН, ШАК ҮНЕЛИГ

Сүт-Хөл районнуң тараажылары бо хүннерде дүжүттү чидириг чок ажаар, күскү хүн, шак бүрүзүн чеп ажыглаар дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Ынчангаш комбайнер бүрүзү дүжүттүң салым-чолу дээш бүгү күжүн олче угландырган.

Баштайгы хүннерге деңнээрге, сентябрьның бирги декадазы агаар-бойдус талазы-биле элээн чогумчалыг болган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырының Шөлде-Тей шөлдеринде ажылыш шалыпкын эгелээн. Бо чылын тараа культураларының дүжүдү багай эвес. Чамдык шөлдерниң тараазы чиг-даа болза, тараажылар ону бышканнап, кезип кирипкен.

Салбырның дүжүт ажаалдазында 8 комбайн, 4 автомашина болгаш дугуйлуг тракторлар хаара туттунган. Шөлде-Тейде турлаг үениң негелдезинге дүүштүр дериттинген, столовая, чунар-бажың доктаамал ажылдап турар. Совхозтан, салбырдан кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери график ёзугаар дежурныйлаашкынны эрттирип турар.

Баштайгы хүннерде комбайнерлер 350 ажыг гектарның тараа культураларын бышканнап кескен, оон 370 тонна дүжүт алдынган. Ортумаа-биле бир гектардан-на 10,5 центнер тараа ажаап алдынган.

Хүнде күш-ажылчы нормазын ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар комбайнерлер эвээш эвес. Ындыгларга хоочун механизаторлар Эрес Сарыглар, Иван Доңгак, комсомолчулар Вячеслав Сарыглар, Мандаяоол Сарыглар болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Олар күскү дүжүт ажаалдазын кыска үеде чидириг чок доозар дээш быжыг туралыг соруктуг ажылдап турарлар.

Дүжүттүң салым-чолу дээш улуг харысалга тараа шаңнарының ажылчыннарынга база онаажыр. Кескен тараа шөлдерден аңаа келир. Ылангыя өл тарааны кургадырынга хөй күш негеттинер. Шаңда шупту он ийи кижи ажылдап турар. Ында тараа арыглаар үш машина быжыглаттынган.

Шөлдерден келген тарааны Бавуу Куулар, Өкээ Сарыглар, комсомолчулар Чечена Моңгуш, Уран Ховалыг, Оксана Ооржак болгаш оон-даа өскелер эки шынарлыг арыглап турарлар. Дуңзаалакчы Арбай-оол Алдын-оолдуң ажылы база макталдыг. Кандыг-бир механизм үрели берзе, ону дарый тып, дуңзаалап кылырынга ооң арга-дуржулгазы бедик.

Бригада төвүн көскү агитацияның лозуң, плакаттары-биле каастап дерээни каракка көскү болгаш сеткилге өөрүнчүг. Күш-ажылдың шалыпчы мурнакчыларынга шаңнал-макталдарны тыпсып, оларның күш-ажылчы хей-аъдын көдүрүп турар. Хана парлалгазын салбыр суурунда библиотека эргелекчизи комсомолчу Галина Моңгуш доктаамал үндүрүп, чедер-четпес ажылдарны ында чырыдып турар.

«Алдан-Маадыр» совхозта «Алаштың ыраажызы» агиткультбригада чоокта чаа аңаа солун программалыг концертти көргүскен. Оларның номерлеринде күш-ажылчы кижилерниң чедиишкиннерин алгап-мактаан көргүзүглер-даа арбын.

Салбырның тараа шаңының девискээрин дескилеп асфальтылаан, тараа арыглаар болгаш чүдүрер механизмнерни эки белеткээн, дүжүт шыгжаар черлерни септээш, дезинфекциялаан. Ынчалза-даа тарааның өл-шыгы улуг бо чылда оларда тараа кургадыр херексел чок. Сагыш салган болза, эрги кургадыкчыны септеп ап болур турган. Ооң уламындан шаңда дүжүртүнген тараа изип, үрелип, шынары баксырап болур. Ындыг болганда кургадылганы дүрген чорударының хемчээн дарый алыры чугула.

К. ТҮЛҮШ.

«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫННЫҢ» ШӨЛДЕРИНДЕ

Совхоз бо чылын 6800 гектардан тараа культураларын ажаап алыр ужурлуг. Сентябрь 18-ке чедир 410 гектарның тараазын дорт, 2018 гектардан чыттыр кестирген. Бастырып, арыглааны 613 тонна болган, гектардан-на ортумак дүжүт 10 центнер болуп турар.

80 гектардан картофельди ажааган, бир гектардан-на ортумаа-биле 53 центнер картофельди казып алган.

Дүжүт ажаалдазында шупту 5 звено, ооң иштинде үш звено тарааны бастырарында, арткан ийи звено ЖВМ-6 маркалыг 12 жатка-биле тарааны чыттыр кестиреринде ажылдап турар. 5 комбайн (СКД-5) саваңны шөлдерден ажаап, арыглаарында турар.

Совхозтуң партия комитеди (секретары М. Н. Моллеров) ажаалда үезинде политмассалыг ажылды удуртурун холда алган болгаш 6 кижи составтыг оперативтиг бөлүктү тургускан. Ында социалистиг чарышты организастаар, түңнелин үндүрер талазы-биле, амыдырал хандырылгазының, медицина хандырылгазының, культура-массалыг ажылдар талазы-биле бөлүктерни болгаш улусчу контролёрлар бөлүүн тургускан. Бөлүктер боттарынга хамаарышкан ажылды тараажыларның, механизаторларның аразынга чорударының планын тургускан, ол ёзугаар ажылдап турар.

Хову турлаанда социалистиг чарыштың экранын кылган. Ында комбайнерлерниң үлүг-нормазының күүселдезин хүн санында демдеглеп бижиирин чурумчуткан. Оон аңгыда 5 хонгаш-ла социалистиг чарыштың бюллетенин үндүрүп, аңаа тиилекчилерни илередип турар.

Сөөлгү үндүрген түңнел-биле, хүн нормазын ортумаа-биле 212 хуу күүседип келген комбайнер С. Г. Стремилов тиилээн болгаш шилчиир вымпелди алган. Ийиги черде хүн нормазын 176 хуу чедирип турар В. И. Горев үнген.

Ол ышкаш комбайнерлер Б. Биче-оол, А. Климченко, С. Овчаров олар база эки ажылдап турар болгаш мурнакчыларның одуруунда.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының 22 кижи составтыг студентилер отряды (командири Кызыл хоорай Совединиң депутады, партия кежигүнүнге кандидат Сергей Дамдын, комиссары Василий Хомушку) тараа ажаалдазында дузалажып, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Отрядтың дайынчыларындан 15 кижи комбайнерлерниң дузалакчызында.

Бистиң корр.

ДҮЖҮТТҮ БҮРҮН АЖААР

Республикада дүжүт ажаалдазының чорууп турарының дугайында кедээ ажыл-агый министриниң оралакчызы Г. И. Ларионов-биле интервьюну бистиң корреспондентивис Л. Моңгуш кылган.

— Дүжүт ажаалдазын чорударынга таарымчалыг үе хүн эрткен тудум эвээжеп орар. Тараажыларга күскү хову ажылдарының темпизин дүргедедип, улам күжениишкинниг ажылдаары негеттинип келген. Георгий Иннокентьевич, республиканың тараа шөлдеринде ол талазы-биле ажылдар бо хүннерде кандыгыл?

— Хову ажылдарын чорударынга агаар-бойдустуң байдалдары кончуг таарымча чок болуп турар. Тараа культуралары чамдык девискээрлерде чедир бышпаан, оларның быжарынга бүзүрээри берге.

Чоокта чаа болган доҳаттар «Революцияның чалбыыжы», «Саян», «Россия», «Искра», Каа-Хемниң «Кызыл тук» болгаш өске-даа ажыл-агыйларның тараа культураларынга улуг үрелиишкиннерни таварыштырган. Сентябрьның бирги болгаш ийиги он хонуктарында агаар-бойдустуң чаңгыс аай эвес, таарымча чок болуп турганы дүжүт ажаалдазының темпилерин бачымнаткан. Болуп турар чаъстаашкыннар дүжүттү аңгылап-даа, дорт-даа ажаарынга шаптыктап турар. Сентябрь он чедиге чедир республиканың тараазының үштүң бир кезии кестинген, оларның 15-ле хуузун бастырган. Шак ындыг байдал совхозтарның болгаш РАҮК-терниң тускай эртемниглерин дүвүредир ужурлуг. Агаар-бойдустуң бораңнаашкыннарынга удур күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн болгаш техниканың долу ажыглалын чедип алыры чугула.

Байдал берге-даа болза, «Ленинчи орук», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Тиилелге», «Улуг-Хая», «Алдан-Маадыр» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар тараа бастырылгазын элээн организастыг чорудуп турарлар. «Тыва», «ҮТКА 25 чылы», «Көк-Тей» болгаш «Хадын» совхозтарнынга деңнээрге, оларда байдал чогумчалыг — комбайн бүрүзүнде дузалакчы комбайнерлерни быжыглаан, эртен эртеден орай дүнеге чедир ажылдап турарлар. Агаар-бойдустуң берге байдалында техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары-биле механизаторларның күш-ажылын оон-даа эки мобилизастаарын негеп турар.

— Чер ажылының чедиишкиннерин күзүн шыгжагга чүү хире дүжүт урдунганындан көөр болгай. Бо чылдың берге, нарын байдалдарынга дүүштүр ажаалданың кандыг аргаларын ажыглаары чогумчалыгыл?

— Дүжүт ажаалдазының кампаниязының бүгү-ле нарын байдалдарын кичээнгейге алгаш, министерство дараазында негелделерни сагыыры чугула деп санап турар. Чүнүң-даа мурнунда тараа культураларының ажаалдазын чүгле бөлүктээшкин аргазы-биле чорудары чугула, чүге дээрге ол арга дүжүт ажаалдазының шынарын контрольдаарын чиигедир болгаш техниктиг ажаалданың айтырыгларын шалыпкын шиитпирлээринге дузалыг. Шөлдерде тарааларның үнгени чаңгыс аай эвес, бок үнүштер хөй болганы-биле дүжүттүң кол нуруузун аңгылап кезип ажаары ажыктыг. Ындыг болганда жаткаларны бүрүн ажыглаар, оларның ийи ээлчег, харында бүдүн дүн-хүн дургузунда ажылдаарын организастап, жатка бүрүзүнүң хүнде ажылдап кылырының хемчээлин 40 гектар чедирер херек. Дүжүдү эвээш-даа болза, аңгылап кестиреринге таарымчалыг шөлдерге тавычааларны кожа салыры албан. Ол чорук тарааны бөлдүрерин комбайннарның бүдүрүкчүлүүн барык 2,5 катап улгаттырар арганы бээр. Министерствонуң тускай эртемниглери баштай-ла эвээш боктуг тарааларны чыттыр кестирерин чугулалап көргеннер, чүге дизе олар дүрген кургаар болгаш оларны бастырары саадавас.

Аңгылап болгаш дорт кестирип ажааган тарааларны шаңга эккеп дүжүрген дораан арыглаар. Оон башка тараа изип үрелир. Оон аңгыда тараа кургадыр машиналарлыг совхозтар оларның дүн-хүн чок ажылдаарын организастаар, ажылчыннарга таарымчалыг байдалды тургузар херек. Тарааларның бүрүн быжарын манавайн, а бышканнап кезер.

Тараа ажаар техниканы чүгле ажыл-агый иштинге чөп ажыглаарын бодавайн, харын бүгү районга хамаарыштыр таарыштыр ажыглаар ужурлуг. Ол талазы-биле Улуг-Хем, Бии-Хем районнарының үлегери ажыктыг: «Улуг-Хая» совхоз «Найырал» совхозка, а «Өөк» совхоз «Хадын» совхозка дузалажып турар.

Чамдык совхозтарның шөлдеринде тараа чыдыпкан. Ынчангаш тараа кезилдезиниң үезинде ооң чидириин болдурбас дээш, шупту жаткаларга сып тургузар херекселдерни эптеп кылыры чугула. Чүгле ынчан чидиригден чайлап болур. Оон аңгыда үезин эрттир сыпка турган тараалар дүжүп эгелээр. Ынчалдыр «Тыва» совхозтуң кол агрономунуң буруузу-биле совхозтуң сулазының 30 хуузу дүшкен. Ону болдурбас дээш участок бүрүзүн доктаамал хайгаараары чугула.

— Чер ажылдыгларның мурнунда доозукчу чылдың дүжүдүн ажаап алыры-биле черглелештир ам күскү чер аңдарылгазы, үрезин уруп алыры база чугула сорулга болуп турары билдингир...

— Тараа культураларының дүжүдүн ажаары-биле черглелештир шөлдерни келир чылдың дүжүдүн өстүреринге белеткээрин база уттуп болбас. Ол ажылды бо хүннерде долу күш-биле чорудар. Республикада барык бүгү силос культуралары болгаш чаңгыс чылдыг сигеннериниң хөй кезии ажааттынган., оларның шөлдеринге күскү аңдарылганы чорудар. Күскү чер аңдарылгазын «Өөк» совхоз (кол агроному В. И. Донских) эки чорудуп турар. Амгы үеде ында шөлдерниң 80 хуузун аңдарган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дүжүттү ажаан алырынче кичээнгей салып турар черлерде аңаа хамаарышкан кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлээриниң аргаларын тып ап турар. Ынчангаш ол ажылды багай чорудуп турар Тока аттыг, «Октябрьның 30 чылы», «Тыва», «Хадын» совхозтар күскү аңдарылганы четпес организастаанын агартынар кандыг-даа барымдаа чоктар. Ук совхозтарның удуртукчулары боттарының организас болгаш сагылга-чурум чогун трактор парыгының четпес белеткелдиинче чууй каарын оралдажып турарлар.

Амгы үеде ажыл-агыйларның кичээнгей салыр база бир кол чүүлү — үрезин уруушкуну. Боттарының үрезиннери-биле долу хандыртынар арга бүгү совхозтарда бар. Ону тараа бастырылгазы-биле деңге организастап чорудар херек. Үрезинге ажыглаар тарааларны арыглаар мурнунда күрүнениң үрезин инспекциязынга хынадыр. Үрезин арыглалын соок дүшпээнде доозар херек.

Республиканың бүгү совхозтары тараа бастырылгазын октябрь бирден орайтатпайн доозар, күскү чер аңдарылгазын, үрезин уруушкунунун болгаш күрүнеге тараа дужаарының пландарын күүседир дээш ажылдаар. Ол дээрге кедээ ишчилерниң он бирги беш чылды чедиишкинниг доозарынга болгаш Аъш-чем программазының пландарын боттандырарынга төлептиг кириишкини-дир.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты тургусканының 50 чылынга

ЧУРТТУҢ БАШТАЙГЫ МАРШАЛДАРЫ

50 чыл мурнунда—1935 чылдың сентябрь 22-де ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң доктаалы-биле ажылчын-тараачыннарның Кызыл Армиязының командылал база удуртулга составынга тускай шериг атты тывыскан.

Хөй-хөй командирлерге, политажылдакчыларга Армияга болгаш Флотка шериг албаны оларның доктаамал мергежили апарган деп доктаалда онзалап демдеглээн. Ынчангаш бот составты өөредириниң болгаш кижизидериниң хереэнге сорулгалар шериг талазы-биле билиглерни тургузарын негеп келген: ол билиглер удуртулгага хамаарышкан кижи бүрүзүнүң шериг талазы-биле мергежилин оон албан стажын болгаш ачы-хавыязын тодарадыр ужурлуг. Командылал болгаш политиктиг составка аттарны тургускан. Лейтенант, капитан, майор, полковник дээн ышкаш ындыг аттар бо хүннерге чедир хевээр арткан. Политсоставтың аттары: биче болгаш улуг политудуртукчу, янзы-бүрү рангыларның комиссары, а ол ышкаш командылал составының аттары: комдив, комбриг, комкор болгаш өске-даа аттар сөөлзүредир солуттунган.

Ол-ла доктаал-биле Совет Эвилелиниң Маршалы атты база тургускан. ССР Эвилелиниң чазаа «дээди командылал составының сураглыг болгаш эң тергиин деп шылгараан кижилерге» ону тускай тыпсыр.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты бир-ле дугаар 1935 чылдың ноябрь 20-де шылгарангай ачы-хавыяалары дээш В. К. Блюхерге, С. М. Буденныйга, К. Е. Ворошиловка, А. И. Егоровка, М. Н. Тухачевскийге тывыскан.

Ол шериг ажылдакчыларының чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарының хереэнге кайы хире улуг салыышкын киргенин Блюхерни чижекке ап, ооң үлегериниден көрүп болур. Уралга Колчакка удур болгаш Мурнуу фронтуга Врангельге удур ак гвардейжилер-биле тулчуушкуннарга ол киришкен. Ооң командылааны шериглери 1922 чылда Ыраккы Чөөн чүкке хамааты дайынын тиилелге-биле доосқан. В. К. Блюхер 1938 чылдың октябрьга чедир Ыраккы Чөөн чүктүң Кызыл туктуг онза армиязын командылап турган. Ленин орден, беш Кызыл Тук орден-биле ол шаңнаткан.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты сөөлзүредир шылгарангай совет шериг ажылдакчыларга тывыскан. Оларның аразында—Г. К. Жуков, А. М. Василевский, И. С. Конев, К. К. Рокосовский болгаш өскелер-даа бар. Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлыг чыл бижидилгезинге чайынналчак арыннар болуп кирген стратегтиг тергиин эки чамдык операцияларны оларның чоруктары дээш ол бедик атты оларга тывыскан.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты амгы үеде бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга улуг салыышкынны киирип турар сураглыг шериг начальниктери эдилеп чорууурлар.

Куяктыг танк шериглериниң Маршалы О. ЛОСИК.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОТТУГ ДУЗАНЫ КАДАР

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш өске-даа ажыл-ишчилерниң күжениишкиннерин СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынче, партияның ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунче, доозукчу чылдың планныг онаалдаларын бүрүн болгаш ажыр күүседиринче углап келгенин партбюро секретары О. С. Доңгак отчёттуг илеткелинге демдеглээн.

Салбырда сүт-бараан фермазы (эргелекчизи Н. Дөөдек) сүт бүдүрериниң үшкү кварталда планын сентябрь сесте күүсеткен. Күрүнеге 405,5 тонна сүт садар тургаш, пландан ажыр 40,4 тоннаны Шагаан-Арыгда саржаг заводунга дужааган.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш боттуг хемчеглер алдынып турар. Бо хүннерде салбырның ажыл-ишчилери 1096 тонна сигенни кезип сарааттаан. Ол дээрге кылза чогуур мал чеминиң 92 хуузу-дур.

Мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү мөөңнээн. Чүгле Арыг-Бажы суурнуң чурттакчыларының күжү-биле безин 180 тонна сиген ажаап алдынган.

Ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында коммунистерни таарыштыр тургускан. Боттарының кызымаккай күш-ажылы, быжыг сагылга-чуруму-биле кады ажылдап турар эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган коммунистер бар. Оларга саанчылар Г. Димит, Т. Өлчей, механизаторлар Ч. Дойдуу, С. Бора-Тараа, өскелер-даа хамааржыр.

Доозукчу чылда салбырның тараажылары багай эвес дүжүттү өстүрген. Баштай бышкан тараалыг 685 га шөлден 789 тонна дүжүттү ажааган. Картофельдиң эки дүжүдүн алырының аргалары бар. Техниканы, кижи күжүн чөп ажыглаар болза, гадаңна 100 центнер «ийиги хлебти» ажаап ап болурун специалистер санаан.

Ындыг турбуже, партия эге организациязы, ооң бюрозу ажыл-агыйның адырларында специалистерниң ажылын кошкак контрольдап, чогуур хемчеглер албайн турганын отчёт-соңгулдалыг хуралга илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Ооң түңнелинде Арыг-Бажында 569 га шөлде кызыл-тасты бок үнүш тудуп чиген. Ол чашпанны узуткап болур арга турда-ла, салбыр баштаар чери (эргелекчизи Н. Доспан), совхозтуң дирекциязы (директору Н. Балчый-оол) сагыш салбааннар.

Салбырда мыйыстыг бода мал кол черни ээлээн. Ындыг турбуже, ооң баш санын өстүреринче кичээнгей салдынмаан. Чижээ, эртнен тос айлар дургузунда Арыг-Бажы сүт-бараан фермазындан 68 чаш бызаа өлүп хораан. Оларны шинчип, аарыын тыварының орнунга чажырып, черге хөөп турганы илерээн.

Ол-ла фермага от-биле оваарымча чок болганындан чазын улуг өрт болган. Муңгаш кажаага турган 92 молдурга аңаа чок болуп, совхозка улуг каражаны чедирген.

Партбюро суур чаагайжыдылгазынче, чурттакчыларның амыдырал байдалын экижидеринче кошкак сагыш салып келген. Чунар-бажың, школа чоогунда бок долган. Садыгга хлеб үр үеде келбейн баар. Өөреникчилерге хептер, кыдырааштар, демир-үжүктер чок боор турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырары-биле чамдык хемчеглерни партбюро, Көк-Чыраа кодээ Советтиң күүскому, Арыг-Бажы салбырының удуртулгазы баштайгы үелерде алгылаан. Ындыг-даа болза, сөөлгү үеде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл ала-чайгаарлаашкынче кирип эгелээн. Ооң түңнелинде суурга ийи-чаңгыс ээрик кижилер хүндүс безин көстүп турар апарган. Ол хирезинде август, сентябрь айларда чаңгыс-даа арагачы торгатпаан.

Партбюро хөй-нийти организацияларынга даянып, оларның ажыл-чорудулгазын башкарар тургаш, сөөлгү үеде удуртулганы кошкаткан. Эш хуу суду (даргазы Н. Бора-Тараа), улусчу дружина (командири Н. Дөөдек), херээженнер чөвүлели (даргазы Г. Дамба)- боттарының хуралдарын эрттирбээн, үнүүшкүннер организаставаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл чорудар комиссия (даргазы салбыр эргелекчизи Н. Доспан) саазын кырында тургустунган. Ооң ажылын сегидерин санал берген коммунистер негээн.

Салбырда комсомол эге организациязының хуралдары болбастаан. Дадывыр чылдазы саадап, ВЛКСМ кежигүннериниң бот-идепкейи кудu болуп турар. Партбюро коммунистерниң болгаш комсомолчуларның каттышкан ажык хуралдарын кылбайн, комсомол эге организациязының секретарының отчёдун албайн келген.

Арыг-Бажының кодээ Культура бажыңы (директору С. Тас-оол) часка чедир план ёзугаар ажылдап, ооң Хамнаарак аттыг агиткультбригадазы чүгле совхозунга эвес, харын район төвүнге база өске-даа ажыл-агыйларга күзенчиг аалчы болуп турган. Ам ол үргүлчү шоочалыг туруп берген.

Партия эге организациязының хуралдары ай санында план ёзугаар эртип, чугула айтырыгларны чугаалажып турза-даа, оларның шиитпирлериниң күүселдезин хынавайн келген. Коммунистерниң хуралдарынга доктаалдарның боттаныышкынын дыңнатпайн турганын илеткелчи миннип, моон соңгаар ол ажылды экижидер хемчеглерни алырын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле илереткен.

Отчёттуг үе дургузунда партия эге организациязы СЭКП кежигүнүнге кандидаттар хүлээп алыр ажылды кичээнгейге албаан. Салбырда мурнакчы хөй аныяктарның барын хуралга санал берген хоочун коммунист В. Ондар демдеглээш, партияның хүрээлениң доктаамал өстүреринче угланган ажылды чорударын негээн.

Күскү дүжүт ажаалдазы изиг түлүк чоруп турар бо үеде агрегаттар, звенолар аразында социалистиг чарыш чорувайн турарын механизатор коммунистер Ч. Дойдуу, С. Бора-Тараа шыңгыы шүгүмчүлээн. Совхозта тараа ажаалдазы орту кирген хирезинде, кымның мурнап, азы соңнап турары билдинмес. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди бо талазы-биле боттуг хемчеглерни дарый алыры чугула дээрзин отчёттуг хурал демдеглээн.

Хар кирир чаап, 80 гектар черде картофельди донат үрээр дей бергенин коммунист Б. Дыртык-Кара дыңнаткаш, студентилерниң күжү-биле 80 га черниң чүгле он гектарының дүжүдүн ажаап алганын, ынаар хөй күштү мөөңнээрин саналдаан.

Партия эге организациязы болгаш ооң бюрозу кадрлар-биле ажылче кошкак сагыш салып турарын коммунист С. Тумат чугаалаан. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы кандыг-бир ажылдакчыны ажылдан үндүрер, кирерин партия, профэвилел организациялары-биле сүмелешпейн баргылаар. Чижээ, салбыр эргелекчизи Н. Дөөдекти кым-даа билбейн турда халааш, орнунга Н. Доспанны томуйлаан. Ол дугайын партия райкому билбес. Чаа эргелекчи чай дургузунда бажың чок боттаңнап ажылдап турар.

Чайгы, күскү ажылдар чаржалашкан бо бачым үеде салбырның партия эге организациязы, ооң бюрозу ажылының стилин болгаш методун үндезини-биле экижидерин илеткелчи-даа, санал-даа берген коммунистер негээн. Ол ышкаш партбюроның ажылынга боттуг дузаны кадарын «Улуг-Хая» совхозтуң парткомундан отчёт-соңгулдалыг хурал дилээн.

Арыг-Бажы салбырының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак киржип, районнуң, ооң иштинде совхозтуң мурнунга сорулгаларга доктааган.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

НУРЕКТИҢ МИЛЛИАРДТАРЫ

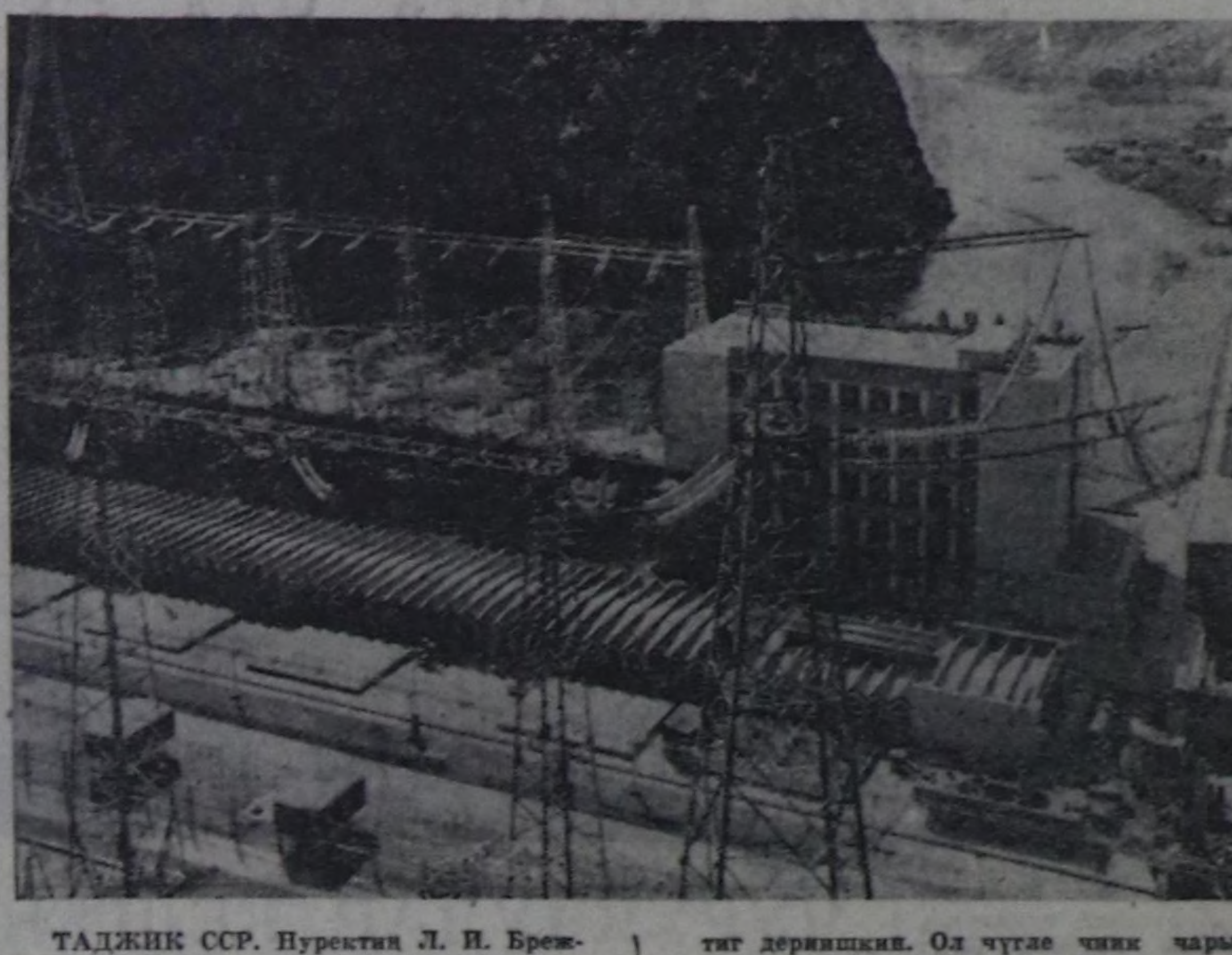

ТАДЖИК ССР. Нуректиң Л. И. Брежнев аттыг гидроэлектростанциязын Мурнуу Таджикистанның девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң чүрээ деп дүрүм ёзугаар адап турар. Ооң электроэнергиязын Таджикистанның алюминий заводунуң суугуларынга, Яванның электрохимия заводунга ажыглап турар. Станцияның лампалары чүгле Таджикистанның эвес, харын-даа Ортаа Азияның бүгү совет республикаларының хоорайларында болгаш суурларында чырып турар. Станцияны ажыглалга кииргенден бээр 82 миллиард 600 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген болгаш ГЭС-ти тударынга чарыгдаан бүгү херекгилер шагда-ла дедир эгиттинген.

Нурек ГЭС—комплектиг гидротехниктиг дериишкин. Ол чүгле чиик чарыгдалдыг электроэнергияны берип турар эвес, харын-даа кодээ ажыл-агыйны хөгжүдерңге, чаа черлерни шиңгээдип алырынга, суггат-биле хандырарынга дузалап турар. Вахш хемде үш чүс метр бедик плотинаның артында кылымал хөл тургустунган. Ооң суун Таджикистанның, Туркменияның, Узбекистанның мооң мурнунда кургаг чыткан черлерин суггарарынга, бедиң дүжүттү өстүреринге ажыглап турар. Ында хөвеңниң, тогааның, кат-чимистиң болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының чаагай дүжүдүн ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: Нурек ГЭС-тиң плотиназы.
С. ЖУКОВТУҢ, А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЛЫКЧЫ

Тожу—аң-меңниң, кат-чимистиң болгаш балык-байлаңның ораны, бо талазы-биле Тывада аңаа чедер чер чок. Район беш чылдың эгезинде—1981 чылда—350 тонна балык белеткээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кышкы балыктаашкынны база ажыглап келгениниң түңнелинде, эрткен чылын 440 тонна балыкты чүдүрүп чоруткан. Олбук, Кадыш болгаш Азас хөлдерден дош адаандан балыктаары ам чаңчылчаан.

Алексей Булатов Азас хөлде балыкчылар бригадазын он ажыг чылдар дургузунда удуртуп келген. Ол боду бо хөлден он чеди чыл балыктап турар. Мергежили бедик болгаш дуржулгалыг балыкчының удурткан бригадазы балык тудар талазы-биле сес айлар планын ажыр күүсеткен болгаш доозукчу чылдың планын хуусаа бетинде боттандырар сорулга салган ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хоочун балыкчы А. БУЛАТОВ.

К. ЧООДУ.

АЗА ОГУ АШТААРЫНГА «ЧАА АГРЕГАТ»

Чөөн-Хемчик районнуң шупту совхозтарында аза огун кестирип, аштаарын чорудуп турар. Ниитизи-биле 2450 ажыг гектарда одарларны аза огундан аштап арыглаан.

Аза огун кестирип ажыглаарынга «Большевик» болгаш «Тыва» совхозтар чогаадыкчы чоруун көргүскен. Ажыглалдан үнген, эрги транспортерларны эде кылып дёрээш, бизиниң калбаа 4 метр черни хары угда алыр агрегатты тургускан. Ынчаар кылдынган агрегаттар аза огун чыттыр, төшаап кааптар, ажыглаарынга кончуг эптиг болгаш ажыктыы улуг дээрзин ол совхозтарның практиказы көргүскен. «Большевик» 2 санныг, «Тыва» совхоз 1 санныг ындыг агрегатты кылып алган. Чаңгыс ындыг агрегат аза огун аштаарынга сиген кестирер 2 машинаны солуп турар. Ынчангаш районнуң кодээ ажыл-агый эргелели ындыг херекселдерни эрги (үрелген) транспортерлардан белеткээрин районнуң сельхозтехника салбырынга дааскан.

«Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар аза огу-биле демиселди массалыы-биле чорудуп турар. «Чыраа-Бажының» одарларында 1200 гектар, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 850 гектарның ол бок үнүжүн кестирип, чок кылган.

Районнуң ажыл-агыйлары ындыг агрегатты удавас ажыглап эгелээр.

Н. ООРЖАК.

ХЕМНИ КЕЖИР САЛДАП

Чадаанадан Көк-Терек, Ийме баар автобуска болган-на чок Хемчиктиң өске талазында турар Хөр-Тайга, Кызыл-Тайга суурларның чону олуруптар. Ийме дужунда паром бар. А Көк-Терек чанында кежигге трос кожуглуг хеме турган. Ам ону оор алгаш барган.

Чаңган, далашкан кижилер хем кежир шөйген сывырындакка дузактар тудуштургаш, адаанга манза баглааш, чылдыр иттинип кежип турар. Уруглар-даа чүктеп алганнар бар. Суг ортузунга чорда, хеп курлак чедир өде берген боор. Бир аныяк оол демирже холун кадалдыр идипкеш сугга дүшкеш, харын-даа эштип билир болгаш дириг үнген.

Сүт-Хөл дужунда көвүрүг-даа бар-дыр. Черле ынчаш хем кежир кайы-хамаан чок кежерин хоруп, ол чарыкта суурларның аргыштырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер албас болза, озалондак болуп болур. Район төвү-биле суурлар аразында харылзааны экижидери негеттинип турар.

О. АРАКЧАА.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

ИДЕПКЕЙЛИГ БОЛУРГА...

Кызыл районнуң суурларының аразында эң эки чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга дээш социалистиг чарышка бистиң Терлиг-Хая суур бо чылын бирги черни ээлээн. Суурувустуң кудумчуларын көрүштүг кылдыр септеп, дерип, үнүштерни хөй-нииттиниң күжү-биле тарып, оларны доктаамал ажаап келгенивистиң түңнели ындыг эки болган.

Чүү-даа ажыл кижилерниң хамаарылгазындан үре-түңнелдиг болуру билдингир. Чурттакчылыг черни чаагайжыдар херекке кодээ Советтиң күүскому, депутаттар кириишкени чугаажок. Ынчалза-даа оларның аразындан дараазында эштерни демдеглээри чугула. Бирги ээлчегде кодээ Совет депутады, чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы Л. И. Штомпель хамааржыр. Бодунга дааскан хөй-нийти ажылынга эң идепкейлиг кижилерниң бирээзи ол. Леонид Ивановичиниң чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга дээш кызымак ажылдааныының түңнелинде, бо чазын безин 1000 дес ыяшты тараан, суурга аллеяны кылган, чаштар ойнаар шөлчүгешти дерээн.

Күскү чаагайжыдылганы ол ам хөй-нииттиниң күжү-биле идепкейлиг чорудуп турар.

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезиниң директору С. А. Тодышевтиң үлүг-хуузу база эвээш эвес дээрзин демдеглээри чугула. Кодээ Советтиң күүскомунуң кежигүнү С. Тодышев чаагайжыдылгага ажыглаар техника аймаан, кижилерни доктаамал тускайлап берип турар.

Чурттакчылыг черни көрүштүг, каас кылырынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турары дээш бо эштерге терлиг-хаяжылар «Четтирдивис» дижип, сеткилиниң ханызындан чугаалап турарлар. Ол дээрге— хүндүткелдиң, оларның ажылынга бедик үнелелдиң сөстери-дир.

Т. ЭНИКПЕН,
Терлиг-Хая кодээ Советиниң күүскомунуң даргазы.

УЛАМ ЧАРАШ БОЛЗУН ДЭЭШ

Ийи суур чараш болуп бар чыдар. Ында чуртталга болгаш албан черлериниң ийи чүс ажыг бажыңнары бар. Оларның аразында херимни чок, чаңында ыяш тарываан бажың шуут чок деп болур. Ылаңгыя кодээ Совет күүскомунуң, уруглар яслизиниң, совхоз конторазының, школаның девискээрлери дыка көрүштүг: ногаан үнүштерлиг, доктаамал аштап, арыглап турар. Ол черлерни чаагайжыдарынга Д. Кол, Б. Дамдын, Р. Хоядыр болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен. Оларның тараан ыяжы арга-арыг кылдыр өзүп келген.

Ындыг-даа болза, девискээри хирлиг, чаагайжыдылгаже сагыш салбас черлер база бар. Оларга аъш-чем болгаш үлетпүр бараанна рының магазиннери, Культура бажыңы хамааржыр. Ылаңгыя Культура бажыңының девискээри көрүш чок болурга, дыка эпчок. Бо черлерниң девискээринден бок кыжын-даа, чайын-даа ыравас, херимнери үрелик. Ооң уламындан мал-маган олче кирип, улам-на сый базып турар.

Магазин биле Культура бажыңы — чурттакчыларның-даа, суурнуң аалчыларының-даа баар черлери ол. Оларның девискээри чударгай болурга, Ийиниң ээлеринге дыка човаңчыг. Ынчангаш бо ажылды үстүнде шүгүмчүлеткен черлерниң холга алыр үези келген.

Д. АЙР-САПАА.

КАДАТ ЧОК ИНЕКТЕР

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга дузалал ажыл-агый биче эвес салыышкынны киирер. Ынчангаш партия болгаш чазак ону хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни сөөлгү чылдардан бээр ап келген. Ол хемчеглер ёзугаар Өвүрде Хандагайты суурнуң чурттакчылары база эвээш эвес инектерлиг апарган. Ниитизи-биле суурда чүс хире өрегеде инек бар.

Чурттакчыларның хуу инектерин «туразында салбазы»-биле бир кадарчыга хүлээдир болгай. Бо ажылды тус черде кодээ Совет күүскому харыылаар. Ындыг турбуже, Хандагайты кодээ Советиниң күүскому (даргазы И. Тувекей) бо ажылче сагыш салбайн турарындан инектер «бажы-биле кылаштажып» турар. Олар суурнуң бажыңнар чанынга девээлээр, едээн арттырар, херим-штакетниктерни чаза таварып киргеш, аңаа тарып каан кат-сывын, оът-сигенни сый, чаза, базар апарган. Тарып каан дыттарның, теректерниң, чадан үнүштерниң бүрүлерин, будуктарын сып турар.

Амгы үеде ол «чазымал чок» инектер суур бажында тараан ыяштарны база дойлап эгелээн. Кандыг-даа хемчег албас, кадарчыга хүлээтпес боорга, ол инектер улам «амдажаан»...

М. МАДОН.

Бир хомудалга хамаарыштыр

КИЖИГЕ КИЧЭЭНГЕЙ ХЕРЕК

«Шынга» хомудалдар база келгилээр. Тоомча, кичээнгей чок, ажылдакчыларның амыдырал-чуртталгазы дээш сагыш салбас чоруктарга чамдык авторлар хомудаан болур. Ындыг чагааларны редакция солунга парлап-даа, чамдыктарын хемчег алыры-биле тус-тус черлерже-даа чорудуп турар. Хөй кезиинде-ле хемчегни алган болур. Ол кымга-даа өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза, чамдык харыылар «дузу чокта амдан чок» дээни ышкаш, эреңгей болуру дыка хомуданчыг. Чагаа бүрүзүнүң артында кижи, ооң ажыл-амыдыралы бар дээрзин херекке албайн, ону чүгле «ыттан эрттирип кааны» чамдык харыылардан тодаргай билдинип келир. Чоннуң чагаалары болгаш хомудалдары-биле ажылды күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаал-шиитпирлерин уттуп турары оон-на илдең.

Аңаа чижек кылдыр редакцияга келген бир чагааның төөгүзүн көрээлиңер. Ооң автору ыраккы Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурда чурттап турар Олег Доңгак. Бажың айтырыынга хамаарышкан, баштайгы чагаазын ол бо чылдың апрельде редакцияже чоруткан. Аңаа хамаарыштыр хемчег алыры-биле редакция СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунче шилчиткен.

Ийи ай ажыг үе эрткенде, Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазының оралакчызы К. Салчактың ук чагаага хамаарыштыр ат салган харыызы келген (чагааны райкүүскомче эвес, СЭКП райкомунче чоруткан болгай). 1984 чылда райпога чуртталга бажыны тударын планнаваанын ол бижээн. Ол байдалды Респотребсоюзтуң баштаар чери өөренип көргеш, райпо даргазы Б. Д. Салчакка бажың туттуруп алырын чөпшээрээн, акшаны-даа тускайлаан. Чүге дээрге ол өг-бүлелиг уруу-биле кады чурттап орар. А кажан ук бажың туттуна бээрге, райпо даргазы уруун, күдээзин олче көжүргеш, боду эрги бажыңда артып калганын ол дыңнаткан. Респотребсоюз баштаар чериниң даргазы Ю. С. Катков райпо даргазының олурар бажыңын тударын чөпшээрээн болгай, а ооң уругларынга эвес аан. Ол фактыны райкүүскомнуң «эскербейн» барганы база элдептиг.

Ол-даа ындыг-дыр. Ук бажыңны ийи аал чурттаар кылдыр кылган. Бирээзинге олурарын чөпшээрээр боор деп, автор О. Доңгак идегээн. Ынчалза-даа чаа доозуп келген специалист В. Салчакты олуртуп каан. Ол дугайы К. Салчактың харыызында база бар, автор база бижээн, Специалистерни чуртталга бажыңы-биле хандырары — организацияның бүрүзүнүң хүлээлгези. Ындыг-даа болза, О. Доңгактың кадайы В. Салчактың доосканы өөредилге черин 1977 чылда-ла доозуп келген, ол база специалист кижи. (Чогум кайы өөредилге черин доосканын харыыда-даа биживээн, автор-даа айытпаан). Мындыг таварылгада специалистерниң аразынга бажың дээш маргылдааның туруп келгени ол. Бо дугайында айтырыгны шиитпирлээрде чуртталга бажыңын хуваар талазы-биле хоойлужудулганың негелделерин кедүрер турган. А ол көзүлбээн, ооң уламындан О. Доңгак ийиги чагааны редакцияже чоруткан.

Ук чагаа элээн дүвүреңчиг болган. Райпо даргазы Б. Салчак О. Доңгактың кадайын (автор адын биживээн) келдиртип алгаш, редакцияже чагаа бижип турганы дээш кончуп турганын бижээн. Чаа божаан ие кижини райпо даргазы, боду база ие кижи эртип, кадыг сөстер чугаалап турганы канчап-даа таарышпас. Ам ажыглалга кирер деп турар бажыңындан хөй өрээлдиг улуг бажыңга чаңгыс бот кижи олуртур деп турарын чугаалап, дыка кончуттуиганын база ол бижээн. Ынчангаш шүгүмчүлел дээш өжеп, кызар хевирлиг чүүлдү кылыр дей бергенинден сестип турарын автор дыңнаткан.

Ук чагааны редакция Тыва респотребсоюзтуң баштаар черинче чоруткан. Үстүнде турар ведомство кичээнгей ап, бир эвес ол бадыткаттынар болза, тодаргай хемчегни алырынга база идегээн. Элээн үр харыы келбээн. Редакция далаштырбаан. Тодаргай хемчег ап, алыс шынны тыпкаш, харыыны чорударын манаан. Ынчалза-даа ол идегел хей болган. Оон келген харыыны көргүзерге мындыг: «Бажыңы чок садыгжы» деп чагааны Респотребсоюзтуң баштаар чериниң хуралынга Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар чериниң даргазы Б. Салчактың киржилгези-биле сайгардывыс. 1985 чылда дужааттынган ийи аал чурттаар бажыңны райпо баштаар чериниң болгаш профкомнуң шиитпири-биле хувааган. Чагааның автору О. Доңгактың бажыңы шынап-ла бичии, оларга ам бээр бажыңывыс чок».

Бо харыыны чүгле «дузу четпес» дивейн, харын-даа «дузу шуут чок», эреңгей дизе ажырбас. Кол-ла чүве — чагаа-бижик чоруткан дээш ажылдакчызынга хамаарыштыр Мөңгүн-Тайга райпозунуң даргазының кончуттунуп турганынга, бажыңны хуваап турда, кандыг чөптүг чылдагааннар көргениинге, бодунга чөпшээрээн бажыңга чүге уругларын олуртканынга болгаш өске-даа чүүлдерге хамаарыштыр шуут сайгарып көрбээн. Авторнуң чагаазын чугаалажып тура, Респотребсоюз баштаар чериниң ооң утказынче шуут ханылап кирбээн. Херек кырында кылыр-даа, боданыры-даа чугула чүүлдерни автор бижээн болгай.

Чаңгыс айтырыгга хамаарыштыр чаңгыс авторнуң ийи чагаазының төөгүзү бо. Хөй үе чидирип чагаа бижээн О. Доңгак чамдык ажылдакчыларның шиитпир чогундан бодунуң сонуургааны айтырыынга, тургускан негелдезинге тодаргай харыыны ам-даа албаан, орус улустуң үлегер домаа-биле «чарык деспи чанында» хевээр арткан. Хамаатыларның чагааларынга болгаш хомудалдарынга мындыг хамаарылга туруп болур бе?

Солунче хомудал чорутткан О. Доңгакка бажыңны ыяап бээр, ону алган кижилерге бажыңны бербес турган деп түңнелди редакция үндүрбейн турар. Кандыг-даа айтырыгны коллективтиң удуртулгазы, ында хөй-нийти организациялары деңге шиитпирлээр болгай. Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар чериниң, профэвилел организациязының ук бажыңнарны хуваарда чөптүг шиитпирни үндүрген дээрзинге бүзүрээр апаар. Бир бүдүрүлгеде ажылдакчылар черле хөй болур, ынчангаш, бажың-балгат хуваалдазының үезинде кандыг-бир кижи үнген шиитпирге чөпшээрешпейн хомудап болур. Хомудаар эргени кым-даа хорувайн турар. Чүгле ындыг таварылгада айтырыг тургускан кижиге байдалды эң-не чедингир кылдыр тайылбырлаары, чөптүг чылдагаанны тодаргай көргүзери чугула. Чамдык таварылгада кижилер-биле ажылды чедир кылбайн, дилеглерни, хомудалдарны хандыр өөренип көрбейн баар чоруктардан хомудалдар катап-катап үнүп кээр. Ооң бир чижээн көргенивис бо.

А кол-ла чүве — кандыг-даа айтырыгны, ылаңгыя чуртталга шөлүнүң хуваалдазын каяа-даа чөптүг-биле кылыры чугула. Ону чорудуп турар кижилерниң эскербейн баргылаар чүүлдери, оон туржук оларның шын эвес хөделиишкиннери дораан эскертиине бээр дээрзин утпаза чогуур. Ынчангаш кижиге, ооң негелде-хомудалынга кичээнгей, шын шиитпир, удуртукчу ажылдакчының талазындан негелде эң чугула.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шынның» корр.

ЭРГИ АРБАТТА ЧАА СЕЗОН

МОСКВА. Евг. Вахтангов аттыг Күрүнениң академиктиг театры бодунуң 63-кү сезонун ажыткан.

Чаңчыл ёзугаар сезон ажыдыышкынының мурнуу чарыында артистерниң чыыжы болган.

ЧУРУКТА: театрның бөлүк артистери (солагай таладан) — РСФСР-ниң улустуң артизи Василий Лановой, артистер Максим Суханов, Дарья Михайлова, театрның кол режиссеру Евгений Симонов, РСФСР-ниң улустуң артистери Людмила Целиковская, Григорий Абрикосов болгаш Вячеслав Шалевич.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКЧУЛАР КЕЛГЕН БОЛЗА...

Чоокта чаа бир-ле ажыл хүнүнде шала туткан бажың чаны-биле эртип чыдарымга, тудугжу эжим Чүлдүм-оол ооң кырындан кускуннайдыр:

— Экии, дарга. Кайнаар бастырарыңар ол? Фотографтар азы чурукчулар маңаа келген болза аар.

Ону өттүнүп, олче алгырдым:

— Экии дарга, оларны канчаарың ол, ынчаш?

— Тууйбу чок, ону сөөртүп эккээр машина манааш, ийи шак ажыг үе иштинде анаа-ла хей үе эрттирип, хөлегеде хөлестеп олур бис. Хостуувус аажок. Бисти чурукка тырттыргаш, солунга үндүрген болза, радиода «Шагар-Арыгга» шактырган болза, азы чурукчулар чураан болза...

— Оларын ам бо чоокта чок боор ийин оң. Ылангыя чурукчулар...

— А-а... Ам-на сактып келдим — дээш, эжим хөөрей-дир. — чурукчу Ондар-оол дуңмам харын мындаа шөлээлээр мен деп орган чүве. Ам серин тайгада шөлээн селгүүстеп, тайга черниң тоолзуг чараш бойдус чурумалын чуруп олур боор ийин оң.

— Сээң ооң чөп, эш. Чайның изиг хүннеринде даашшимээнниг, ыштыг-бустуг хоорайдан үнгеш, серин чайлагларга баар-ла, ол дег магалыг чүве кайдал: ак аъш-чем элбек, арыг-агаар, кат-чимис.

— Силерниң оонар чөп, дарга. Чамдык чурукчулар улуг тудуглар кыры үнүп, ында ажылдап турар кижилерни чуруп көргүзеринден шуут хоор боор-дур. Оларның кырынче тууйбу, даш чуглу бээринден коргар боор чүве ийик бе?! Өң-баазын үнүшчечек, бойдус, кыстар чурууруундан черле чажам дивес.

Тудугжу эжимниң шүгүмчүлелинде чөптүг бодал бардыр эвеспе деп ооң-биле каттыжып, олче холум чайып байырлашкаш, ук шала туткан хей каът бажындан элээн ырай бергеш, катап олче хая көрнүп кээримге, шынап-ла, үжен шаа тудугжу ам-даа ында хөлегеде олургулаан. Тууйбу сөөртүп эккээр машиназы та кажан келир.

А. БУЛАК.

АЖЫЛЧЫН АТКА ЧОРГААРАЛ

Очерк

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цегиниң ишти эртенги ээлчегде ынаы-бүрү дола берген. Демир чондурган станоктарның сыгыды, аялгалыг дааш-шимээн-биле ажылчыннарның бажының кырында аай-дедир халып турар кранның медээлевишаан, маңнаан даажы, демир кезер «хачының» чер сиртиледир шиң-шак кылдыр быдаргай чаштагылаан кызыл оттары-биле капсырлаштыр трансформаторларның хөөмейи — бо бүгү цехтиң судалының хүн бүрүде дыңзыг согуушкуну болуп турар.

Цехтиң хоочун, дуржулгалыг токары Көк-Карак Мартай-оолович Кужүгет мастерден алганы шыйыглар лыг саазынны кичээңгейлиг өөренип көргеш, бажың ханазынга салыр чудук хире чоон, кижи кулажы хире узун, аар демирни кран дузазы-биле станогунга быжыглап алган. Бирде доорбаш ышкаш демирже карак уштап көрүп, бирде саазынынче топтап турда, ооң караанга даг-дүгү болбаазырадыр механизмнерниң бирээзиниң белен өөзэ кестүп келген. К.-К. М. Кужүгет станогун ажылдадыптарга, кадыг бис демир доорбаштың «чевүрээзин» чонуп кирипкен.

Хоочун токарь ээргиштелген демир чоңгузун чиңгежек сывырындак-биле ап каап, бис бажындан карак салбайн, арын-шырайы бүгү кичээңгейлиг апарган кезек шимчеш дивейн турган.

Патронда быжыглап каан чоон демир, долганган санында-ла чоорту чиңгелеп, ооң көрүнчүктели берген кырындан чиңге чоңгулар үзүк чок ээргиштелип бадып турганнар. Ол демир чоңгулары чүге чүве ийик, ооң ажылчын оруунуң эгезин сагындырып келген.

Көк-Карак Мартай-оолович мининип кээрге-ле, ада-иези Сүт-Хөлдүң Ак унунда Шагбан-Терекке тараа тарып, каш малын малдап чурттап чорааннар. Чеди оолдуг, чаңгыс кыс уруглуг улуг өгбүлениң ол хеймери турган. Ооң адазы-даа, кырган-адазы-даа Ак унунга чиңге-тараа, арбай, ак-тарааны өстүрүп амыдырап чораан болгаш, аалдың хеймер оглу кара чажындан тараажы кижиниң чымыштыг күш-ажылын көрүп, бодунуң улуг-хуузун күш-ажылга кириштирип эгелээн.

К.-К. М. Кужүгет эр апарып, ада-иезинге дузазын көргүзүп, алды-киш сүрген аңчылар эдерип, «алдан-дерттүң» чиризин дуглап эгелеп чорда, шериг албанынче ону кыйгырты берген. Төрээн чурттуң кызыгаарын камгалажып, Сахалин ортулукка шериг херээнге дадыгып, орус дылды өөренип алганы, хөй нация, боду дег чажыттарының аразынга найыралдың доң дег быжыын билгени ооң амыдыралының оруунга таваржыр бергелерни эртеринге улуг идигни берген.

К.-К. М. Кужүгет шеригден халашкаш, Сүт-Хөл МТС-тиң токарынга өөреникчилей берген. Алдыгы разрядтың токары Геннадий Безделов сөс-домак билир, ажылга сонуургаачал, шериг хөйлеңинде погоннар изи безин читпээн өөреникчизинге бодунуң нарын мергежилиниң эге үжүктерин айтып эгелээн. Техниканың айыыл чок чоруу, демир чонар станоктуң тургузуу, ооң кезектерин үзеп-чаары — баштайгы кичээлдер ол.

Эге дээрезинде башкызы — Безделов ажылдап турда, өөреникчизи кыдыындан ооң кылган ажылын шиңгээдип ап көөр турган. Сактырга, чонар демирге бисти дээрти каантарга, ээриилдер, ээктер боттары-ла кестинип турган дег. Ээргиштелип бадып турган демир чоңгулары бола дүшке кирер турган. Безделов өөреникчизинге чоорту ээриилдер диждедип, дугуруглар чондуруп эгелээн. Токарь кижи металлдарның шынарын ылгап билиптер болгаш ооң шынарын тодарадып база билир ужурлуг: наждакка туткан демирниң чалбыраажы ак болза, чымчаа ол, бийиргей кызыл болза — кадыг каң ол. Поббедиттен кылган, демир чондурар бис безин аңгы-аңгы: кезер бис, чонар бис, иштин чонар бис, дижээр бис.

К.-К. М. Кужүгет бодунуң кызымаа-биле, демир чондурар мергежилдиң үжүглелин кыска хуусаа иштинде шиңгээдип аптарга, Безделов аңаа улуг бүзүрелди берип, тускайлаң ажылдаарын чепшээрепкен.

Ол үеде Сүт-Хөл районнуң Хемчик унунда шынаазынга тараажының дүжүдү бедик боор турган чылдар ол. Токарь кижиниң ажылы кыжын, чайын-даа үзүлбес, ылангыя күскү-часкы сезоннарда трактор, комбайннарның кезектерин дарый чондурар бачым ажылдыг үе. Хүн келген тудум аныяк токарь ажылынга мергежип, кызымак күш-ажылы-биле МТС баштаар чериниң шаңнал-макталга төлептиг апарган. Токарь кижиниң ажылы солун болурундан аңгыда, нарын болгаш харысалгалыг деп чүвени К.-К. М. Кужүгет билген. Бисти долгандыр бүгү-ле маңнап, ужуп, салдап, шимчеп турар техниканың механизмнерин токарь кижи чондуруп кылган болгай. Безин чадаарда демир чонар станоктуң бодун база чондургаш кылыр. МТС-те чолаачылар, трактористер, комбайнерлер он-он, а токарьлар ийи-чаңгыс.

Бир хүн, совхоз директору ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады турган Е. П. Соловьев чедип келгеш: «Көк-Карак Мартай-оолович, сээң арга-дуржулгаң улгаткан болгай, Безделов база өскээр көже берди, ам бодуңга өөреникчиден хүлээп ап көрем» — дээш, Балтий флодундан чаа халашкан оглу Юраже айыткан.

Көк-Карак Мартай-оолович дуржулгалыг ажылчын кижиниң арта базып болбас хүлээлгези — бодунуң арга-дуржулгазын өскелерге дамчыдып эгелээн. Дагдынган кижи бодунуң мергежилиниң чажыттарын ажыдып бээринден аңгыда, аныяк өскенге амыдыралга шын орукту бодунуң үлегер-чижээ-биле көргүзүп, айтып бээр ужурлуг деп чүвени К.-К. М. Кужүгет билип, ыдыктыг дүрүмнү боду кажан-даа хажыдып көрбээн. Ооң өөреникчилери республиканың ырак-чоок булуңнарында ажылдап турар. Оларга Сүт-Хөлдүң МТМ эргелекчизи М. Билчин-оол, Чыраа-Бажында К. Кызыл-оол, «Тыва даг-дүгү» рудниинде Аркадий Ооржак-биле Эрес-оол Мойгуш, оглу Буян-оол дээш өскелерни-даа адап болур.

М. ХОВАЛЫГ.

(Уланчылыг).

ТУРАСКААЛ

Адыр-Кежиг суурумда
Аңчыларның кудумчузун
Аян киирип, каастап турар
Аажок чараш интернат бар.
Тожу чериниң чоргааралы —
Тоолда кирген Өдүгенниң
Адын ооң эдилээни —
Анаа эвес, ужур-ла бар.
Интернаттың чаны шөлде
Ильичиге тураскаал бар.
Чаны-биле эрткеш, даады
Чагыг-сөзүн сактып кээр мен:
«Өөренир, өөренир
База катап өөренир!».
Өндүр чагыг күүседир дээш
Байгы кужум үндүрер мен.

А. ТАМДЫН-ООЛ.

Салчак ТАМБА

ЧЕРНИҢ ЧЕЧЭЭ

Алдын хүнү чырыткан,
Авай, ачай чассыткан,
Четтинчипкеш ырлашкан
Черниң чечээ —
чаштар бис.
Дээрбекте уруглар
Дескинип чору бис.
Эдер-хааржак ырлап тур,
Эптиг деңге базаалы.
Ак-көк, ногаан, шокар-даа,
Айраң чараш хептиг бис.
Каан хүн дег шырайлыг
Катгы-хөглүг төлдер бис.
1972 ч.

ЧУРТУВУСТУҢ ЧУРУМАЛЫ

Чудук ышкаа
сандайлангаш,
Чурумалды бижиийн
дээрге,
Эмнежок хөй
бодалдар кээп,
Ээлчегни былаажып тур.
Ээтпектерде бөөлдеңген
Ээрем көвүүн
чуруур чоор бе,
Сарыг бышкан чыжыргана
Салбак будуун
сиилбиийн бе?!
Буурул Таңды тейи чүге
Булут эштип чашты берди?
Эдир булут
көжүп кел чор,
Эндере-ле чайыктаар бе?
Чоон дыт дөзү
чаглак одаам —
Чорумалды чалап туру.
Кадыг-даа бол
хлеб кезейн,
Кара-даа бол
шайым кудайн.
1963 ч.
Тес-Хем.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМ

Төрээн черим! Ойнап өскен
Дөргүннерлиг тейлеримни,
Делгем шынаам,
хөлдеримни
Деңдии сактып
чоруур-дур мен.
Төрээн черим!
Чайлаг шатка
Эмдик аъттыг
сыдымнааштын.
Төрепчилеп тудуп мунгаш,
Эрес-омаам улам дендээр.
Төрээн черим!
Хөлзээнимде
Дөспес чүрээм
оожургадыр —
Эзиг чаагай салгын хады
Ээзимнерден айдызап кээр.
Төрээн черим! Бөдүүн ишчи
Төрел чонум
чаартып чалап
Чалгаан тараа, тудугларда
Салым-чолум ында тудуш.

Болат МААДЫ.

ЧАҢГЫС КУДУМЧУ УЛУЗУ

◆ *Шоодуг* ◆

Ындыг-ла кончуг улуг эвес кудумчувустуң сөөлгү үеде дүвүрээзинниң хөлчок апарганы. Хамык ужур кудумчувустуң адаа, үстүнде ийи чалчык кижи тыпты бергенинде.

Суурнуң адаанда Ижер-оол, үстүнде Пактаар-оол баштай харын ишсе-даа, пактаза-даа чонга кем чок, боттарының бажыңнарында пактап турган сураглыг боорлар.

Үе эрткен тудум Ижер-оол адаанда, Пактаар-оол үстүнде бажыңнарында «хөделип» турар апарган деп чугаа үнүп эгелээн. Бистер баштай: «Хөделип-даа, хөлзеп-даа турза, боттарының бажыңнарында улус ышкажыл, биске шүүдел, шаптык кылып турган эвес, ээзиниң эргези, эниниң ээргизи-ле ыйнаан...» — дээш, херекке-даа албаан бис.

Үр болбаанда, Ижер-оол үстүнде, Пактаар-оол адаанда кожаларынга чалчып, хондур-дүндүр уйгу бербээн-дир деп чугаа үнген.

Бистер база-ла: «Чалчып чаргылдажып-даа чораа, кожалары-дыр. Экини эгин ажыр октап, бакты баш ажыр октап, чаңгыс черде чурттап чоруур кожалар ышкажыл, боттары-да билгей» — дишкен бис.

Үнген хүн ажар, ашкан хүн үнер. Шак ынчаар үе эртип-ле турган.

База-ла: кудазынга чалчаан, даайын эттээн, кенин каргаан, угбазын кончаан... дээн чугаа кудумчунуң ол-бо талазындан үнүп-ле турган, а бистер кудумчу ортузунуң улузу кел чыдар үерни билбээнзиг:

— «Өске улус-тур, демгилери боттарының улузу ышкажыл, боттары-ла билгей, биске шүүдел-дүжүлге кылып турган эвес» — дижип каан бис.

Ижер-оол мында, Пактаар-оол дүгде чалчык кылган деп чүвеге кулактарывыс, кижиниң дус чок шайга өөрени бээри дег, шуут чаңчыгып калган.

Бир-ле катап соңгаар кирип, командировкалааш келиримге, кадайым ыы-сыызы-биле менде-ле келди: «Командировкалаар - сургак чылаар деп алган, үргүлчү-ле кайнаар чоруп турар сен. Шынын чугаала. Сени соңгаар чаа кадайлыг дээр-дир. Улус шынын чугаалап турар-дыр. Пактаар-оол биле Ижер-оол хей улус аразынга мени дивээннери-даа чок. Шынын чугаала, чүү кижи тып алганың ол?».

Харыы-даа чок, харлыга берген, эжик аксында тур мен. Ийи чалчык мээң бажыңымны шап эртипкенде, олар каттыжып келгеннер-дир, мен кудумчунуң дал ортузунда-ла болгай мен деп бодап ор мен. Ол үеде уруум маң-биле кире халып келгеш, кортканы аажок чугаалайдыр: «Ачай, авай, көрүңерем, Ижер-оол биле Пактаар-оол даштын бажыңывыс дужунда хан-шылба кылдыр тутчуп турлар, коргунчуу дендии чүве-дир».

Бис чайгаар-ла соңгаларывыстың кудумчу чартыынга бардывыс. Бистиң бажыңывыс дужунда чаъс шалбаазының ортузунда ийи чалчык сегиржипкен турлар. Арны-бажында хан бе, малгаш бе — орта билдинмес. Шалбаага эжинген хаваннар-ла. Таптыг-ла ол үеде уругларымның:

— Авай, көр даан, ачавыс чүнү эккелген-дир! — дээн үнү дыңналды. Олар мээң эккелген сумкаларымны чазып турарлары ол ышкажыл. Бичии болганда кадайымның: олдур көрдүңер бе, ачаңар албан-херээ-даа кылып чораан болза, бисти утпаан-дыр. Акша, көпеек хей чоруткан эвес, аштап-суксап-даа чорду ыйнаан, дүрген чем кылыр-дыр — дээн үнүн дыңнадым.

Кадайымга кылаштап келгеш: — Ижер-оол биле Пактаар-оолга чалчытканың дээш хомудааш канчаар сен, чалчыттынар чаңы ындыг улус ышкажыл. «Өөренген чаңын канчаар, өртээр эвес, баглаар эвес» дижирлер ышкажыгай. Чаңгыс кудумчу улузу ажырбас, аргазын көрүп чурттай-ла бээр бис ыйнаан — дидим.

Шак-ла ынчаар арагалаан санында-ла, Ижер-оол кудумчуну өрү, буура дег, дижин кажарадып чоктаар, анаа уткуй Пактаар-оол кудумчуну куду бустап-мөөреп, чайгы көкте үзер буга дег, кускуннап бадар. Оон ийилээн ээгилежир, ыйгылдажып шаанга кирерлер.

Кудумчувус шак ынчаар дүвүрелдиг байдалче шилчээн. Ону канчап чок кылыры, бистиң чаңгыс бодалывыс ол болу берген. Шаптыктаар чүве чүгле «чаңгыс кудумчу улузу!!!» деп сөстер турган. Ооң хараазы-биле «өрү-куду» черлерже кым-даа ийи чалчык дугайында чугаа дыңнатпаан, а ийи турамыктар хамнап-калчаарап-ла турган.

Он шаа ашак кудумчувуска чаңгыс черге чыглы бергеш, дүүнгү ийи чалчыктың дугайында чугаалажып, оларның сөөлгү үеде мырыңай чудурук чайып, содаа үндүрүп турар апарганын кым канчаар эскерип чоруурун чугаалажып, ам черле чүнү канчаар бис деп аайын тыппайн туру бис.

Хенертен дужувуста кудумчуда чагы бажында радио чугаалап үндү эвеспе — «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» деп СЭКП ТК-ның доктаалын дамчыда берди. Аравыста чугаа-даа соксаан, кижи бүрүзү кончуг кичээңгейлиг апарган дыңнап тур бис.

Хамыкты мурнай бистиң эң-не улуувус Седипей ирей бир-ле тыппайн чораан чүвезин тып алган ышкаш өөрүшкү-биле чугаалап үндү:

— Ол-дур, ындыг болур-даа ужурлуг. Мону деткивейн чүнү деткиир.

Шаанда бо Чаатыга Бустаар-оол биле Киштээр-оол деп ийи арагачы чораан дээр чүве, ол шагның дарга-бошкалары оларны канчаар кезеткенин чугаалаар бодадым. Ол-даа соонда болзун. Арагачылар-биле ёзулуг демиселди ам эгелээни бо-дур.

Кудумчувус эр кижилери ону дыңнааш, шынап-ла, чөптүгзүнүп, бот-боттарывыстың арыннарывысче көржүп, сеткил ханган тур бис.

Эрте[illegible] ийи кижи адаа-үстүн[illegible] мөгенниг буралар [illegible], ийи мыйыстыг бугалар дег хыйыртажып сегиржип алырга, кудумчувус эрлери демниг кээп, кедээ Советке чедирген бис. Ооң соонда кудумчувус ийи ай хире, шынап-ла, шыпшың барган.

Бир-ле байырлал үезинде кудумчуга шимээн үнген. Үне халчып келиривиске, Ижер-оол адаандан, Пактаар-оол үстүнден алгы-кышкы-биле кел чорлар. «Өөренген чаңын канчаар, өртээр эвес баглаар эвес...» деп чүве ол ыйнаан. Бистер, кудумчу эрлери, база-ла өөренген чаңныг болгай бис, ийи «маадырывысты» демнии-биле шагдаа черинге чедирген бис. Олар беш хонгаш келген олчаан Ижер-оол ижерин, Пактаар-оол пактаарын биске көргүзүп көрбээн.

Ынчан билген бис. Кудумчувуска дүвүрелди бис боттарывыс тургузуп, «чаңгыс кудумчу улузу» деп тургаш, Ижер-оолду иштирип, Пактаар-оолду пактадып турган болдувус. Олар бистиң оожургалдыг сеткиливисти ожук кылып, бүдүштүг нүүрүвүстү бүлгээр кылып турганнары ол чүве-дир. Ам дыш. Кудумчувус ажыл-ишчи байдалдыг, боттарывыс аравыстан суг акпайн, аксывыстан алгыш үнмейн чурттап чор бис. Ынчанмайн канчаар — чаңгыс кудумчу улузу!

Кара-оол НАТПИЙ-ООЛ.

СОНУУРГАКТАРГА

ДЕЛЕГЕЙНИ ДЕСКИНДИР

Калифорнийн ужудукчу-спортчулар Рутен алышкылар делегейни дескиндир чаңгыс-даа хонмайн ужутканы чаа спортчу самолётту боттары чогаатканнар. Ындыг ужудуушкуннар мурнунда тургулаан. Ынчалза-даа чогаадыкчы-алышкыларның машиназы ужудуушкун үезинде кывар-чаар материал куттурбас. Самолёттуң бактары—цистерналар. Ында 5 700 литр кывар-чаар материал ийи неделя үргүлчүлээн аян-чорукка четчи берген. Ооң шакта дүргени 160 километр.

Кабинада ийи олут бар: бирээзи ужудукчуга, өскези — дыштанып орар ужудукчуга. Конструкцияның деңзизи — кывар-чаар материал чокка — 422 килограмм.

С. ЮРЬЕВ.

БАЗЫРЫК ЧАЖЫДЫН АЖЫДЫП БЕРГЕН

«Индейлер бис» дижип ойнап турган оолдар «истеп сүргеннерден дезип» казып каан оңгар дүвүнче чаштына берген. Ийи муң ажыг чылдар бурунгаар бо-ла черге ёзулуг тулчуушкун болуп турганын олар кайын билир ийик аан. Оңгарның кадыр эриинде кожая берген турган эрги сарыг сөөкче кым-даа баштайгы дээреде сагыш салбаан. Оолдарның бирээзи, чугаа кадында ону ушта соптарга, довурак-биле кады хавадан кылаңнааш чараш чүвелер төктү берген: алдын каасталгалар, бижектер, согун баштары ... болган.

Киргизияның күрүнениң төөгү музейиниң ажылдакчыларының тодаратканы-биле алырга, Фрунзениң соңгу талазында чаттылган базырыктар республиканың ол девискээринге бистиң эрага чедир III чүс чылдарда чурттап турган аймактарның культуразының дугайында байлак материалдарны берген боор турар.

А. МУРАТОВА.

ОРТА ЧООР БЕ?

Сейм — Курскиниң атомнуг электростанциязының суг хөөлбээн тургузуп турар хем.

Курчатов чурттуг чолаачы В. Васильев саарыгга селенгиништели берген чыткан кончуг улуг балыкты арай деп эрикче үндүрүп алган. Оозу сом дээр кончуг улуг мезил боор-тур: узуну 1 м 40 см, деңзизи 16 килограмм ажыг.

«Кайы хире улуг балык туттуң?» — деп оон айтырар болза, ол ийи холун ийи талаже далбайткаш, «салдары оон-даа узун» — деп немеп каар.

С. КОСТОРНОЙ.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 —Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.55—Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 —«Буковинские картинки» (Киев). Фильм-концерт. 9.35 —«Спортлото». 38-кй тираж. 9.45—«Будильник» 10.15 —«Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!» 11.15 —«Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.30 —«Эртем болгаш техника». Киножурнал. 12.45—«Кедээниң шагы». 13.45 —«Музыка киоскузу». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева чорудар. 14.15 — В. Коростылев—«Грин чуртундан кижи». Уругларга телешпин. 16.30 — Е. Светланов —«Кедээниң хонуктары». ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестриниң солистериниң ансамблиниң күүселдези-биле үрер хөгжүм херекселдериниң квинтединге сюита. 16.40 —«Аян-чорукчулар клуву». 17.40— Булактар. 18.15 —«Делегей байдалының дугайында». 19.00 — Мультфильмнер: «Хитрая ворона» «Мореплавание Солнышкина» «Похитители красок». 19.45 — Бүдүрүлгениң мурнакчыларынга уран чүүл мастерлери. 21.00 —«Үе». 21.30 — Чиик атлетика. ССРЭ-ниң, АКШ-тың Японияның шилиндек командаларының оюну. Токиодан дамчыдылга. 22.30 — «Музыкалыг интервью». 22.50—Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 23.05—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.15 —«Чурук бүрүзүнде—хүн». 8.30—Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Вертолёт спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Сумыдан дамчыдылга. 10.00 — «Арам Хачатурян —художник, гражданин». Дөрт сериялыг док. фильм. 4-кү сериязы. 11.05 — «Тоолдуң аалчылары». «Варвара-краса, длинная коса». 12.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Поляна Бленки» (Румыния). 13.25 —«Капризная принцесса». Мультфильм. 13.45 — Диириг амытаннар амыдыралы. 14.45 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.15—Ф. Шопенниң чогаалдарын РСФСР-ниң улустуң артизи Р. Керер күүседир. 15.55 — Тайбың болгаш аныяктар. 16.30 —«Совесть». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 17.45—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»—«Динамо» (Москва). 19.15 — К. Федин—«Баштайгы өөрүшкүлер». 20.20 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Как несли стол». Мультфильм. 20.20 — Автокросс талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдылга. 21.00— «Үе». 21.30—«Деловые люди». О. Генриниң новеллаларындан уран-чечен фильм. 22.50 —Төп телевидениениң «алдын» фондузундан. ССРЭ-ниң улустуң артизи М. М. Яншин. 23.55— «Скальпель и фрески хирурга Юдина». Эртем-нептерелдиг фильмниң баштайгы көргүзүү. 00.15—01.05—Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Арарат» — «Динамо» (Тбилиси).

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8,55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25 — Уругларга фильм. «Незнайка с нашего двора». 1-ги болгаш 2-ги сериязы. 11.25—11.40 — Медээлер. 16.10 — «Харылаңар, горнистер!». 16.40 —«Электроника болгаш бис». 17.10 — «Гизела Ципола». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 17.50—«Африканың мурнуу чүгүнде кара вулкан». Мурнуу-Африка Республиканың улузунуң бодунуң эргелери дээш демиселиниң дугайында телеочерк. 18.10 — «Девичья башня». Мультфильм. 18.30 — «Воздушные хлеборобы». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Футбол дугайында допчулал. 19.30 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Дагдыныкчы — коллектив». Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле Брянскиде дөмейлешкек бүдүрүлгеге «Москва» деп даараныглга каттыжыышкынының шефтээшкининиң дугайында. 20.00 — Уралдың Күрүнениң орус улустуң хорунуң концерти. 21.00 —«Үе». 21.35 — И. Гете —«Фауст». Трагедиядан үзүндүлер. РСФСР-ниң улустуң артистери М. Козаков болгаш З. Гердт күүседир. 22.30 — «Общее дело». Док. фильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Пламя не гаснет». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Бойдус. 3 класс. План, карта болгаш компас. 8.55 —«На уральском севере». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — «Такая далекая, близкая Мещера». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. «Төөгүнүң чайлаттынмас хөгжүлдези». Ниитилел-экономиктиг формациялар дугайында. 10.35;11.40 —Төөгү. 6 класс. Ортаакы вектиң кедээ сууру. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Ботаника. 6 класс. Бобы культуралары. 12.30—13.00 — Н. В. Гоголь — «Тарас Бульба». 6 класс. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Ак-көк көжеге». Тываның хөгжүм-шии театрының юбилейлиг 50-ги сезонунуң ажыдыышкынынга тураскааткан. 19.00 —Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». «Камналга болгаш хумагалыг чорук дээш», «Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу — боттаныышкынында». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Куда пропала луна». Мультфильм. 20.15 —«Делегей байдалының дугайында допчулал». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Конфликтная ситуация». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.45—01.05 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА —«Спартак».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага бичии булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың кужу кошкак. Дүне 3 градус сооктан 7 градус чедир чылыыр. Чамдык черлерге 3—8 градус соор. Хүндүс 14—19 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың кужу кошкак. Дүне 0—2 градус, хүндүс 17—19 градус чылыыр.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Опасно для жизни» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, 11.00, «Сыщик» 12.30, «Даки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вариант Зомби» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40, «Лесси» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Материнская любовь» 11.20, 14.20, 17.20, 20.20, «Солнце в кармане» 10.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: Киносборник 14.00, «Преступный репортаж» 15.10, 17.50 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастье по случаю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новосибирский цирк» 9.30, 11.00, 15.00, 20.30, «Новые приключения неуловимых» 13.00, 16.40, «Опасно для жизни» 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Материнская любовь» 17.00, 20.00 шактарда.

ШЫН
Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көлээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3126.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01095.